

**Sytuacje trudne
w pracy
nauczyciela
- jak sobie radzić?**

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Sytuacje trudne w pracy nauczyciela

- jak sobie radzić?

Materiały dydaktyczne dla trenerów warsztatów bloku A
opracowane w ramach projektu *Praktyki pedagogiczne drogą
do innowacyjnego szkolnictwa*

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Priorytet III – Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie 3.3. Poprawa jakości kształcenia, Poddziałanie 3.3.2. Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe)

PUBLIKACJA DYSTRYBUOWANA BEZPŁATNIE

**Materiały opracowane przez
Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.**

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, lok. 4 A, 90–248 Łódź
tel. (42) 633 17 19
faks (42) 209 36 85

Materiały opracował zespół w składzie:

dr Katarzyna Czekaj
Dominika Świech

Redakcja merytoryczna:

dr Michał Mackiewicz

Korekta:

Katarzyna Goszczyńska-Jurgielaniec

Skład i opracowanie graficzne:

Kinga Dudzik

ISBN 978-83-60604-83-0

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Spis treści

Wstęp.....	7
1. Stereotypowe postrzeganie zawodu nauczyciela i dyskryminacja ze względu na płeć w polskim szkolnictwie	11
Ćwiczenie 1	14
Ćwiczenie 2	16
Ćwiczenie 3	17
2. Budowanie autorytetu nauczyciela a dyscyplina w klasie	21
Ćwiczenie 4	24
Ćwiczenie 5	25
Ćwiczenie 6	26
3. Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych	29
3.1. Praca z uczniem zdolnym.....	32
Ćwiczenie 7	33
Ćwiczenie 8	34
3.2. Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej	36
Ćwiczenie 9	37
Ćwiczenie 10	39
3.3. Uczeń dyslektyczny.....	40
Ćwiczenie 11	41
Ćwiczenie 12	42
3.4. Uczeń z nadpobudliwością psychoruchową.....	44
Ćwiczenie 13	45
4. Stres i wypalenie zawodowe	47
Ćwiczenie 14	50
Ćwiczenie 15	51
Ćwiczenie 16	52
5. Konflikty w klasie i sposoby ich rozwiązywania.....	55
Ćwiczenie 17	59
Ćwiczenie 18	60
Ćwiczenie 19	61
Ćwiczenie 20	63

6. Przeciwdziałanie agresji i przemocy w szkole	67
Ćwiczenie 21	71
Ćwiczenie 22	72
Ćwiczenie 23	74
Ćwiczenie 24	75
Zakończenie	77
Załączniki	81
Załącznik 1	81
Załącznik 2	82
Załącznik 3	84
Załącznik 4	86
Załącznik 5	88
Załącznik 6	90
Załącznik 7	93
Załącznik 8	95
Załącznik 9	97
Bibliografia.....	99

Wstep

Niniejsze materiały dydaktyczne zostały opracowane dla trenerów prowadzących warsztaty dla studentów filologii polskiej, angielskiej i rosyjskiej przygotowujących się do odbycia praktyk pedagogicznych w szkołach podstawowych i gimnazjach. Warsztaty *Sytuacje trudne w pracy nauczyciela – jak sobie radzić?* są częścią projektu *Praktyki Pedagogiczne drogą do innowacyjnego szkolnictwa*, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (Priorytet III – *Wysoka jakość systemu oświaty*, Działanie 3.3. *Poprawa jakości kształcenia*, Poddziałanie 3.3.2. *Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe*).

Materiały dydaktyczne są w pełni kompatybilne tematycznie z przygotowanymi dla uczestników kursu materiałami szkoleniowymi, z którymi osoby prowadzące warsztaty koniecznie powinny się zapoznać, ponieważ stanowią one bazę teoretyczną i merytoryczną dla całego bloku zajęć warsztatowych. Z kolei materiały dydaktyczne zawierają wskazówki metodyczne i zestaw propozycji ćwiczeń i zadań, które uzupełniają, ilustrują i weryfikują w praktyce treści i umiejętności zawarte w materiałach szkoleniowych.

Każdemu blokowi tematycznemu omówionemu w materiałach szkoleniowych odpowiada zestaw wskazówek, zawartych w materiałach dydaktycznych, dotyczących sposobu realizacji warsztatów, współpracy z grupą itp. Są one poparte propozycjami zadań praktycznych, ilustrujących konkretną problematykę bądź modelujących umiejętności, jakie powinni osiąść uczestnicy szkolenia. Ponieważ tematyka warsztatu odnosi się do sposobów radzenia sobie przyszłych nauczycieli w trudnych sytuacjach, jakie napotkać mogą w swojej działalności szkolnej, część z zaproponowanych gier i technik postępowania odnosi się wyłącznie do pra-

cy ze studentami *hic et nunc* – w czasie warsztatów, jednak część ćwiczeń i zabaw stosować mogą sami studenci w swojej przyszłej pracy dydaktycznej i wychowawczej z uczniami, na co należy im zwrócić uwagę na początku warsztatów.

Zaproponowane ćwiczenia i formy pracy z uczestnikami są oczywiście jedynie sugestią i podpowiedzią dla trenera prowadzącego warsztaty. Może on dowolnie wybierać spośród zaproponowanych zadań, uzupełniać je własnymi pomysłami i technikami pracy, o ile pozwoli to w pełni zrealizować teoretyczny program warsztatu.

Życzymy owocnej pracy!

**1. Stereotypowe
postrzeganie zawodu
nauczyciela
i dyskryminacja ze
względem na płeć
w polskim
szkolnictwie**

Zgodnie z zasadami rekrutacji uczestników Programu Praktyk Pedagogicznych w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Szymona Szymonowicza w Zamościu, większą część grup, z jakimi będą pracować trenerzy warsztatów *Sytuacje trudne w pracy nauczyciela – jak sobie radzić* stanowią kobiety – przyszłe nauczycielki. Dlatego tak istotne jest, aby na początku szkolenia omówić zagadnienia związane ze stereotypami dotyczącymi płci i wynikającymi z nich barierami, jakie na swojej ścieżce zawodowej mogą napotkać studentki PWSZ w Zamościu. Wiedza o przeciwdziałaniu takim uprzedzeniom i patologicznym zjawiskom nierównego traktowania na rynku pracy będzie równie istotna dla męskiej części uczestników warsztatów – pozwoli im ona wychować w przyszłości uczniów na otwartych i tolerancyjnych obywateli nowoczesnego, opartego na zasadach równości społeczeństwa.

Dobrym wstępem do omawiania tematyki stereotypów oraz znaczenia w naszym życiu schematów i ról narzucanych przez społeczeństwo jest ćwiczenie *Opowieść o imionach*. Jest to zadanie integracyjne, które pozwoli trenerowi bliżej poznać grupę, z którą współpracuje. Dla samych uczestników może mieć ono równie cenny walor – być może dowiedzą się nowych rzeczy na temat osób, z którymi stykają się codziennie na uczelni. Pozwoli to zintegrować grupę, przyczyni się do zbudowania atmosfery otwartości i szczerości, a jednocześnie będzie stanowiło dobry wstęp do omówienia pierwszego bloku warsztatów, dotyczącego stereotypów i dyskryminacji.

Ćwiczenie 1

Czas ćwiczenia: 15 minut.

Cele ćwiczenia:

Integracja uczestników warsztatów; zgromadzenie pierwszych informacji na temat stereotypów, z jakimi spotkali się uczestnicy kursu.

Potrzebne materiały: brak.

Przebieg ćwiczenia:

Trener powinien wyjaśnić uczestnikom zasady ćwiczenia – każdy po kolei powinien się przedstawić, a następnie opowiedzieć, co wie o swoim imieniu:

1. Czy zna pochodzenie i znaczenie swojego imienia?
2. Czy wie, dlaczego rodzice wybrali akurat to imię? Czy wiąże się to z tradycją rodzinną, narodową, religijną?
3. Czy je lubi, czy może jego imię było kiedyś pretekstem do żartów lub uwag innych osób?

Opowiadanie historii imion prowadzący warsztat powinien zacząć od siebie, aby zilustrować uczestnikom zasady i zachęcić wszystkich do zabawy.

Omówienie:

Kiedy wszyscy uczestnicy przedstawiają historię swoich imion, trener powinien zainicjować dyskusję skupiającą się wokół następujących zagadnień:

1. Czy zdarza się, że ludzie formułują wyłącznie na podstawie imienia sądy na temat pochodzenia, wyznania, religii noszącego je człowieka?
2. Czy imiona nadawane dzieciom mówią nam coś o sytuacji grupy społecznej, z jakiej wywodzą się rodzice? Czy przypisujemy konkretnej grupie tendencję nazywania dzieci imionami „trady-

cyjnymi” (Wincenty, Antoni, Janina), „serialowymi” (Amanda, Jessica, Martin), „etnicznymi”¹ (Jonatan, Jakob, Emir, Jasmina)?

3. Czy noszone imię ma wpływ na sposób, w jaki postrzegamy daną osobę? Jakie to może mieć konsekwencje?

Kiedy grupa jest już zintegrowana, trener może przystąpić do omawiania właściwej tematyki zajęć – dyskryminacji (przede wszystkim ze względu na płeć) w zawodzie i praktyce nauczyciela. W bloku tym powinny zostać omówione następujące zagadnienia:

1. funkcjonujące w społeczeństwie stereotypy i mity kulturowe dotyczące „tradycyjnych” ról żeńskich i męskich, a także konsekwencje tych stereotypów w podejmowanych przez młode kobiety i mężczyzn wyborach życiowych i zawodowych;
2. przejawy dyskryminacji ze względu na płeć w sektorze edukacji oraz przyczyny występowania tego zjawiska;
3. sposoby przeciwdziałania dyskryminacji w miejscu pracy;
4. metody propagowania w procesie nauczania i wychowania zasad równego traktowania bez względu na płeć, pochodzenie, rasę, wiek, wyznanie.

Charakteryzując powyższe zagadnienia, trener może posługiwać się techniką miniwykładu, pogadanki. Część zagadnień związanych z przejawami seksizmu, szowinizmu, ksenofobii może okazać się kontrowersyjna dla uczestników szkolenia. Trener może to wykorzystać, inicjując dyskusję skupioną na tych kwestiach, które wzbudzą największe zainteresowanie

¹ Podział zainspirowany artykułem *Wybór imienia dla dziecka*, <http://www.znaczenie-imion.org/najpopularniejsze-imiona-dla-dzieci/wybor-imienia-dla-dziecka/> [data dostępu: 12.02.2011].

i największe emocje wśród studentów i studentek. Uzupełnieniem części teoretycznej mogą być także zaprezentowane poniżej ćwiczenia.

Ćwiczenie 2

Czas ćwiczenia: 15–25 minut.

Cele ćwiczenia:

Ustalenie poczucia przynależności grupowej uczestników kursu; dyskusja nad cechami przypisywanymi określonym grupom i budowaniem w ten sposób negatywnych uprzedzeń.

Potrzebne materiały: tablica, mazaki lub kartki przyklepne dla trenera, kartki papieru i długopisy dla każdego uczestnika.

Przebieg ćwiczenia:

Trener zapisuje na tablicy (lub przylepia za pomocą przygotowanych wcześniej kartek) następujące hasła: Polka/Polak, Europejka/Europejczyk, kosmopolitka/kosmopolita, katoliczka/katolik, ateistka/ateista, konserwatystka/konserwatysta, komunistka/komunista, nacjonalistka/nacjonalista, anarchistka/anarchista, nihilistka/nihilista, intelektualistka/intelektualista, liberał, kibic, feministka.

Prowadzący powinien wyjaśnić studentom, że zapisane hasła nie zamykają listy – mogą oni zaproponować określenia innych grup, do jakich czują przynależność. Następnie ich zadaniem jest wybranie dwóch grup, z którymi się utożsamiają. Na kartkach powinni wypisać trzy cechy/postawy, jakie ich zdaniem wiążą się z przynależnością do danej grupy oraz trzy stereotypy, jakie funkcjonują w powszechnej opinii na temat tych grup, a które w ich opinii nie są prawdziwe.

Trener prosi, aby chętni uczestnicy wstali i zaprezentowali najpierw grupy, z jakimi się utożsamiają, a następnie cechy i stereotypy, jakie je charakteryzują lub są im przypisywane. Po każdej prezentacji grupa może wymienić uwagi na temat zasadności uprzedzeń wobec konkretnych grup.

Omówienie:

Po zakończeniu prezentacji trener może zainicjować wśród uczestników krótką wymianę zdań, zadając im pytania:

1. Czy trudno jest publicznie przyznawać się do przynależności do pewnych grup? Z czego takie obawy mogą wynikać?
2. Czy o przynależności do którejś z wymienionych grup może decydować płeć?
3. Czy istnieją kategorie, które absolutnie wykluczają przynależność do określonych dwóch grup jednocześnie, tzn. czy wyklucza się np. bycie feministką i katoliczką, Polką i komunistką, nacjonalistą i Europejczykiem?

Ćwiczenie 3

Czas ćwiczenia: 15–25 minut.

Cel ćwiczenia:

Uświadomienie uczestnikom warsztatów barier i uprzedzeń, z jakimi mogą się spotkać na drodze kariery nauczycielskiej z powodu negatywnych stereotypów funkcjonujących w społeczeństwie.

Potrzebne materiały: kartki wypełniane przez uczestników w poprzednim ćwiczeniu, załącznik 1 – karty do losowania dla uczestników.

Przebieg ćwiczenia:

Ćwiczenie to jest kontynuacją poprzedniego. Tym razem studenci mają za zadanie zastanowić się nad wpływem przynależności grupowej na ich wizerunek, postrzeganie przez społeczeństwo i wiarygodność w roli zawodowej nauczyciela. W tym celu do wypełnianych w poprzednim ćwiczeniu kartek uczestnicy powinni dopisać jeszcze jedną grupę, którą wylosują spośród zestawu przygotowanego w załączniku 1. Do wylosowanej grupy przyporządkowują trzy funkcjonujące na jej temat stereotypy. Następnie każdy jeszcze raz prezentuje swój wizerunek, ale tym razem w kontekście płci i wykonywanego zawodu. Zatem każdy student na forum grupy powinien odpowiedzieć na trzy pytania:

1. Czy przynależność do trzech wymienionych grup (dwóch wskazanych i jednej wylosowanej) ma wpływ na wykonywanie obowiązków nauczyciela?
2. Czy przynależność ta ma wpływ na jakość pracy nauczyciela i budowanie relacji z uczniami?
3. Czy płeć, w kontekście przynależności do określonych grup, ma znaczenie, ułatwia czy utrudnia funkcjonowanie w społeczeństwie? (czy różni się funkcjonowanie w społeczeństwie kobiety i mężczyzny, którzy reprezentują te same grupy, np. są homoseksualistami, katolikami i intelektualistami).

Omówienie:

Podsumowaniem ćwiczenia, jak również całego bloku, może być dyskusja o warunkach i sposobach przeciwdziałania tego typu stereotypom, zarówno w kontekście zawodu nauczyciela, jak i całego społeczeństwa.

Na zakończenie spotkania trener może przeprowadzić z uczestnikami rozmowę podsumowującą wnioski i refleksje związane z blokiem

tematycznym dotyczącym dyskryminacji. Przykładowe pytania, jakimi może moderować rozmowę ze studentami:

1. Czy wydaje im się, że w środowisku szkolnym, wśród uczniów, ale i nauczycieli, mogą spotkać się z przejawami uprzedzeń i negatywnych stereotypów?
2. Czy realizowanie w pracy z uczniami założeń edukacji do równości może mieć wpływ na ich postawy i wybory dokonywane w dorosłym życiu?
3. Czy zaprezentowane w czasie spotkania wiadomości i przeprowadzone ćwiczenia ułatwią studentom realizowanie elementów takiej edukacji w czasie praktyk i w przyszłej pracy nauczyciela?

***2. Budowanie
antorytetu nauczyciela
a dyscyplina w klasie***

Zadaniem tej części warsztatów będzie zapoznanie uczestników z pojęciem autorytetu i przedstawienie im najważniejszych modeli tego terminu w kontekście pracy nauczyciela z uczniami w różnym wieku. Uczestnikom warsztatów zaprezentowane zostaną cechy osobowe i kompetencje, które ułatwiają pozyskiwanie szacunku i zaufania wśród uczniów.

Drugim istotnym elementem tego bloku szkolenia powinno być przedstawienie studentom technik ułatwiających utrzymanie dyscypliny w klasie oraz omówienie metod radzenia sobie nauczyciela w konfrontacji z trudną sytuacją, jaka może pojawić się w relacji z niesubordynowanym uczniem.

Uczestnictwo w tej części warsztatów powinno wyposażyć studentów w następujący zakres wiedzy i umiejętności:

1. znajomość różnych kategorii autorytetu nauczyciela i możliwość ich wypracowania w relacjach z uczniami w warunkach współczesnej szkoły;
2. umiejętność wskazania i scharakteryzowania cech i postaw nauczyciela, które pomagają mu pozyskać zaufanie, szacunek i poważanie wśród uczniów;
3. znajomość zasad ułatwiających nauczycielowi utrzymanie dyscypliny w klasie, umiejętność planowania pracy nauczyciela i przebiegu lekcji zgodnie z tymi regułami;
4. umiejętność postępowania nauczyciela w konfrontacji z uczniem niedyscyplinowanym, zrozumienie i praktyczne zastosowanie zasad dotyczących rozwiązywania najbardziej popularnych problemów wychowawczych w pracy z klasą (wagary, hałas na lekcji, niesubordynacja, ignorowanie poleceń nauczyciela itp.).

Wstępem do rozważań może być zainicjowanie przez trenera rozmowy na temat nauczycieli, którzy wywarli największy wpływ na ścieżki edukacyjne uczestników warsztatów. Pobudzi to grupę do wspomnień o pedagogach, których oni sami skłonni byliby określić mianem swoich autorytetów. Kiedy już chętni studenci podzielą się z grupą historiami dotyczącymi ich własnych doświadczeń z czasów szkolnych, prowadzący warsztat może zaproponować stworzenie katalogu cech definiujących nauczyciela z autorytetem, np. w formie burzy mózgów.

Ćwiczenie 4

Czas ćwiczenia: 15 minut.

Cel ćwiczenia:

Analiza pojęcia autorytetu i cech, które charakteryzują osoby uznawane za autorytety przez uczestników szkolenia.

Potrzebne materiały: kartki i długopisy dla uczestników.

Przebieg ćwiczenia:

Trener prosi studentów, aby wskazali osobę, którą oni sami mogliby uznać za swój autorytet (może to być osoba znana z życia publicznego, postać ze świata kultury i sztuki, sportu, rozrywki, ale również członek rodziny, przyjaciel, osoba z którą w przeszłości zetknął się uczestnik warsztatu). Następnie na kartkach powinni wypisać trzy powody, dla których wskazana osoba cieszy się ich poważaniem i szacunkiem.

Omówienie:

Po zakończeniu pracy każdy z uczestników wskazuje osobę, którą wyróżnił, a następnie przedstawia powody, dla których określa ją jako swój

autorytet. Podsumowaniem zadania może być wspólna dyskusja inicjowana przez trenera.

Przykładowe pytania:

1. Czy wśród przywołanych w ćwiczeniu postaci przeważały osoby znane, mogące stanowić wzór dla większej grupy osób, czy też osoby niezwiązane z życiem publicznym, ale obdarzone szacunkiem i poważaniem w swoim najbliższym otoczeniu?
2. Czy wskazane cechy, wyznaczające w oczach studentów osobę z autorytetem, mają charakter uniwersalny (czy każda osoba obdarzona takimi atrybutami może stać się powszechnie uznanym autorytetem)?
3. Czy takie same cechy można przypisać nauczycielowi z autorytetem (czy wskazane cechy i postawy przyniosą w szkole analogiczny skutek, czyli zdobycie szacunku i posłuchu wśród uczniów)?

Ćwiczenie 5

Czas ćwiczenia: 15 minut.

Cel ćwiczenia:

Próba sformułowania przez grupę własnej definicji autorytetu nauczycielskiego i wyznaczenia cech charakteryzujących tego typu pedagoga.

Potrzebne materiały: tablica i flamastry.

Przebieg ćwiczenia:

Trener, na bazie przeprowadzonej wcześniej rozmowy o nauczycielach, którzy we wspomnieniach studentów zostawili najlepsze i najgorsze wrażenia, proponuje stworzenie (np. w formie burzy mózgów) katalogu cech

i kompetencji idealnego pedagoga. Studenci zgłaszają swoje pomysły, które trener zapisuje na tablicy.

Omówienie:

Kiedy wszystkie pomysły zostaną już zapisane, grupa wspólnie powinna przedyskutować wybrane atrybuty, które charakteryzują perfekcyjnego nauczyciela. Trener może moderować dyskusję, zadając studentom pytania dodatkowe:

1. Czy uważają, że możliwe jest posiadanie przez nauczyciela wszystkich wymienionych cech?
2. Dlaczego akurat te atrybuty wskazali jako najbardziej przydatne u nauczyciela i wychowawcy?
3. W jakich sytuacjach, charakterystycznych dla środowiska szkolnego, tego typu cechy i kompetencje mogą być najbardziej przydatne?
4. Nad którymi z wymienionych kompetencji, umiejętności, zachowań nauczyciel może pracować (może je doskonalić), a które są wrodzone?

Ćwiczenie 6

Czas ćwiczenia: 30 minut.

Cel ćwiczenia:

Wdrożenie do planowania działań zapobiegających problemom dotyczącym dyscypliny w klasie.

Potrzebne materiały: kartki i długopisy dla uczestników warsztatu, scenariusze sytuacji problemowych (załącznik 2).

Przebieg ćwiczenia:

Po omówieniu etapów planowania działań nauczyciela w konfrontacji z problemem związanym z dyscypliną w klasie (których zwięzła prezentacja znajduje się w materiałach szkoleniowych) trener proponuje studentom samodzielne przygotowanie scenariuszy postępowania nauczyciela w sytuacji o takim charakterze. W tym celu studenci losują scenariusz sytuacji, jaka mogłaby mieć miejsce w czasie ich pracy w szkole (załącznik 2). Następnie w oparciu o cztery elementy postępowania, omówione w materiałach szkoleniowych (analiza możliwości nauczyciela – w tym wypadku studenta, wybór metody działania, analiza sytuacji ucznia, analiza kontekstu sytuacyjnego), studenci przygotowują szkic działań, jakie podjęliby w wylosowanej sytuacji.

Omówienie:

Po zakończeniu pracy studenci prezentują swoje propozycje działań. Trener i pozostali uczestnicy mogą zgłaszać własne uwagi i komentarze. Szczególnie cenne może być porównanie pomysłów studentów, którzy wylosowali scenariusz tej samej sytuacji. Elementy, na które należy zwrócić szczególną uwagę podczas omawiania zadania, to:

1. formy działania nauczyciela zmierzające do diagnozy źródeł zachowania ucznia;
2. adekwatność wybranej strategii do predyspozycji danego studenta (jego warunków fizycznych, profilu osobowości);
3. skuteczność zaproponowanych działań w dłuższej perspektywie czasu.

Na zakończenie spotkania trener może przeprowadzić z uczestnikami rozmowę podsumowującą wnioski i refleksje związane z blokiem tematycznym dotyczącym autorytetu nauczyciela i technik utrzymania

dyscypliny w klasie. Przykładowe pytania, jakimi może moderować rozmowę ze studentami:

1. Czy zaproponowane strategie postępowania nauczyciela w celu utrzymania porządku i dyscypliny podczas zajęć lekcyjnych i wobec niesubordynacji uczniów wydają się studentom skuteczne w realiach pracy w szkole?
2. Czy uważają, że sami będą potrafili zbudować u uczniów prawdziwy autorytet?
3. Jakie działania mogą podjąć w celu doskonalenia u siebie cech i kompetencji służących lepszemu porozumieniu z uczniami, pozyskiwaniu ich szacunku i zaufania?

**3. Praca z uczniem
o specjalnych
potrzebach
edukacyjnych**

Celem warsztatów jest przygotowanie studentów do rozpoznawania w swojej przyszłej pracy zawodowej uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych oraz podejmowania wobec nich działań indywidualizujących proces nauczania i wychowania. Na omówienie tematyki ujętej w programie tego bloku trener powinien poświęcić czas wystarczający do prezentacji czterech najważniejszych zagadnień:

1. pracy z uczniem wybitnie zdolnym,
2. specyfiki działań nauczyciela wobec ucznia z rodziny dysfunkcyjnej,
3. charakterystyki ucznia z dysleksją,
4. pracy z uczniem dotkniętym nadpobudliwością psychoruchową (ADHD).

W każdym z tych działów tematycznych praca studentów z trenerem może przebiegać według podobnych schematów. Na początku prezentacji każdego zagadnienia trener powinien zapytać uczestników o ich dotychczasowe doświadczenia z uczniami/dziećmi należącymi do poszczególnych grup charakteryzowanych podczas warsztatu. Następnie w wybranej formie trener może omówić (powtórzyć) ze studentami teoretyczne zagadnienia związane z psychospołecznym funkcjonowaniem poszczególnych typów uczniów. Największy nacisk powinno się jednak położyć na przygotowanie przyszłych nauczycieli do rozpoznawania takich dzieci w grupie uczniowskiej, indywidualizowania działań dydaktycznych i wychowawczych wobec nich, adekwatnie do własnych predyspozycji i możliwości, a w trudniejszych przypadkach – planowania i realizowania działań mających na celu zapewnienie im pomocy i wsparcia ze strony powołanych do tego specjalistów.

Równie istotnym aspektem tej części warsztatów powinno być przygotowanie studentów do prowadzenia w przyszłości samodzielnych badań pedagogicznych w oparciu o proste metody i narzędzia (takie, które nie będą wymagały od nauczycieli specjalistycznej wiedzy, a do których uprawniony jest każdy czynny zawodowo nauczyciel).

3.1. Praca z uczniem zdolnym

Tematyka, jaka powinna zostać omówiona w tym bloku, obejmuje:

1. definicję i charakterystykę różnych typów inteligencji – studenci powinni rozumieć różnice pomiędzy pojęciami takimi jak: inteligencja, zdolności, uzdolnienia kierunkowe, powinni również potrafić scharakteryzować zachowania szkolne uczniów reprezentujących poszczególne typy inteligencji;
2. charakterystykę zachowań i postaw ucznia wybitnie uzdolnionego w szkole i w domu – studenci powinni umieć rozpoznać w grupie uczniowskiej dziecko przejawiające wyjątkowe uzdolnienia, nawet w sytuacji, w której uzdolnień tych nie potwierdzają w sposób oczywisty wyniki w nauce – studenci powinni znać techniki i metody rozpoznawania wybitnej inteligencji i uzdolnień kierunkowych u dzieci i młodzieży (zasady przeprowadzania testów i badań, jakim może zostać poddane dziecko skierowane do poradni psychologiczno-pedagogicznej) oraz zasady prowadzenia samodzielnych obserwacji ucznia pod tym kątem;

3. problemy wychowawcze charakterystyczne dla uczniów wyjątkowo zdolnych – studenci powinni wskazywać i rozumieć przyczyny niediagnozowania uczniów wybitnie zdolnych oraz genezę trudności wychowawczych, jakie mogą sprawiać uczniowie tego typu;
4. specyfikę działań nauczyciela w pracy z uczniem wybitnie zdolnym – studenci powinni znać możliwości zindywidualizowania działań dydaktycznych wobec takiego ucznia, zasady organizacji jego procesu nauczania i uczenia się oraz metody mobilizowania go do rozwijania swoich talentów i uzdolnień.

Kształceniu praktycznych umiejętności uczestników warsztatów, związanych z kierowaniem procesem nauczania i wychowania w przypadku ucznia o wybitnych zdolnościach, służyć może przeprowadzenie zaproponowanych niżej ćwiczeń.

Ćwiczenie 7

Czas ćwiczenia: 20–30 minut.

Cele ćwiczenia:

Przygotowanie studentów do pracy z uczniem wybitnie zdolnym; budowanie umiejętności diagnozowania wysokiej inteligencji, kształcenie umiejętności planowania indywidualnych działań dydaktycznych i wychowawczych wobec ucznia wybitnie zdolnego.

Potrzebne materiały: charakterystyka ucznia – załącznik 3, karty pracy dla studentów – załącznik 4.

Przebieg ćwiczenia:

Po omówieniu teoretycznych zagadnień związanych z rozpoznawaniem wśród uczniów różnych typów inteligencji trener zachęca studentów do wykonania zadania związanego z planowaniem przez nauczyciela działań wobec ucznia uzdolnionego. W tym celu powinni oni podzielić się na 3–4-osobowe zespoły. Każdy zespół otrzymuje od trenera opis sytuacji, w jakiej może znaleźć się nauczyciel – charakterystykę osobowości i zachowań ucznia w szkole (załącznik 3). Trener powinien uprzedzić studentów, że ich zadaniem jest odróżnienie symptomów wysokiej inteligencji od innych zachowań typowych dla wszystkich uczniów, nie tylko zdolnych. Zadaniem zespołów jest zaplanowanie kolejnych kroków, jakie w pracy z uczniem o podanej charakterystyce powinien podjąć nauczyciel. Pomocą w wykonaniu ćwiczenia może być dla studentów karta pracy – załącznik 4.

Omówienie:

Po zakończeniu pracy przedstawiciel każdego z zespołów prezentuje przypadek ucznia, jaki był przedmiotem ćwiczenia, oraz zaproponowane przez zespół działania nauczyciela wobec takiego dziecka. Trener oraz pozostali studenci mogą zgłaszać swoje uwagi i pomysły.

Ćwiczenie 8

Czas ćwiczenia: 30 minut.

Cel ćwiczenia:

Przygotowanie do prowadzenia badań pedagogicznych metodą obserwacji sytuacyjnej.

Potrzebne materiały: charakterystyki uczniów wykorzystywane w poprzednim ćwiczeniu (załącznik 3), przykładowe karty obserwacji – załącznik 5.

Przebieg ćwiczenia:

Przed rozpoczęciem ćwiczenia trener powinien zapytać uczestników, w jakim zakresie realizowali na studiach temat metod i narzędzi badań pedagogicznych. W zależności od tego, w jakim stopniu tematyka ta znana jest uczestnikom warsztatu, może on od razu przystąpić do wykonywania ćwiczenia lub też krótko omówić zasady korzystania z metody obserwacji sytuacyjnej wobec ucznia.

Zadaniem studentów podzielonych na 3–4-osobowe zespoły jest przygotowanie karty obserwacji ucznia opisanego w charakterystyce z poprzedniego ćwiczenia (studenci mogą pracować na tych samych co poprzednio przypadkach uczniów bądź też wymienić się opisami). Celem tych obserwacji ma być sformułowanie wstępnej diagnozy dotyczącej wybitnych uzdolnień danego ucznia. Diagnoza ta będzie mogła być pretekstem do skierowania go na badania specjalistyczne.

Posługując się wskazaną metodą studenci sami powinni określić i zaaranżować sytuację, w której uczeń będzie poddawany obserwacji – w odpowiedniej rubryce na karcie zadania powinni wpisać czynności nauczyciela stosującego tę metodę. Następnie powinni określić dwa wskaźniki badania – zachowania/reakcje ucznia, jakie będą brane pod uwagę. Ostatnia rubryka dotyczy faktycznego zachowania ucznia, ale w ćwiczeniu, z oczywistych przyczyn, nie jest ona uzupełniana.

Omówienie:

Po zakończeniu prac poszczególne zespoły prezentują przygotowane przez siebie arkusze obserwacji, które są omawiane przy współdziałaniu

trenera. Studenci przy tej okazji mogą również zastanowić się nad hipotetycznymi reakcjami w określonej/opisanej sytuacji dziecka przejawiającego wybitne zdolności oraz dziecka, które ich nie posiada. Po zakończeniu ćwiczenia trener może zainicjować rozmowę z uczestnikami:

1. Czy prowadzenie tego typu obserwacji wydaje im się zadaniem trudnym?
2. Jakie korzyści z prowadzonych w szkole badań pedagogicznych może odnieść nauczyciel, a jakie dziecko?

3.2. Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej

Tematyka, jaka powinna zostać omówiona w tym bloku, obejmuje:

1. definicję pojęcia rodziny i charakterystykę jej najważniejszych funkcji – student powinien umieć scharakteryzować prawidłowo funkcjonującą rodzinę, aby następnie móc odnieść się do skutków, jakie na psychikę i funkcjonowanie w szkole i w społeczeństwie może mieć niewywiązywanie się rodziców z poszczególnych kategorii obowiązków wobec dziecka;
2. różne typy dysfunkcyjnych rodzin (ze szczególnym uwzględnieniem rodziny z problemem alkoholowym, problemem przemocy fizycznej i psychicznej, rodziny z problemem wykorzystywania seksualnego i rodziny borykającej się z przewlekłą chorobą jednego z członków) – studenci, poza znajomością specyfiki funkcjonowania poszczególnych kategorii rodzin dysfunkcyjnych, powinni potrafić scharakteryzować role, jakie przybierają dzieci dorastające w rodzinie o określonym pro-

blemie, a także określić trudności, z jakimi borykają się w dorosłym życiu w rezultacie dorastania w takiej rodzinie;

3. rozpoznawanie przez nauczyciela zachowań właściwych dla uczniów z rodzin dysfunkcyjnych – studenci powinni umieć charakteryzować symptomy behawioralne i psychologiczne wskazujące na występowanie w rodzinie, z której pochodzi uczeń, określonego problemu; powinni też znać zasady postępowania nauczyciela w przypadku podejrzenia, że taki problem zagraża zdrowiu lub prawidłowemu rozwojowi dziecka;
4. przygotowanie do przeprowadzenia analizy przypadku ucznia jako metody badawczej wspomagającej planowanie działań wychowawczych wobec dziecka borykającego się z określonym problemem.

Poniżej znajdują się propozycje ćwiczeń, które mogą zostać przeprowadzone przez trenera w ramach tego bloku tematycznego.

Ćwiczenie 9

Czas ćwiczenia: 40–50 minut.

Cel ćwiczenia:

Przygotowanie studentów do przeprowadzania analiz przypadków uczniów i podejmowania działań adekwatnych do wyników przeprowadzonego tą metodą badania pedagogicznego.

Potrzebne materiały: karty pracy dla studentów – załącznik 6, długopisy.

Przebieg ćwiczenia:

Po omówieniu zagadnień teoretycznych dotyczących pracy nauczyciela z uczniem z rodziny dysfunkcyjnej trener powinien zaproponować stu-

dentom metodę analizy przypadku jako przydatną w diagnozowaniu tego typu problemów oraz w planowaniu działań zaradczych i kompensacyjnych wobec ucznia. Zanim jednak trener rozpocznie pracę w ramach zadania, powinien zapytać studentów, czy znają zaproponowaną metodę pracy i czy dokonywali już kiedyś analizy przypadku ucznia. W zależności od poziomu wiedzy grupy trener może albo od razu rozpocząć ćwiczenie, albo najpierw omówić ze studentami poszczególne etapy i komponenty przygotowywania analizy przypadku, demonstrując konkretne przykłady (można ich znaleźć wiele wśród internetowych publikacji, opracowywanych przez nauczycieli).

Następnie trener dzieli studentów na 3–4-osobowe zespoły i wyjaśnia im zasady przeprowadzenia ćwiczenia. Zadanie ma na celu wyłącznie przetrenowanie ze studentami omawianej metody, dlatego będzie się odnosić do sytuacji całkowicie hipotetycznej, a praca studentów będzie miała charakter zarysu, szkicu takiej analizy, nie zaś prawdziwego opracowania badawczego. Pomocą w wykonaniu ćwiczenia będzie karta pracy – załącznik 6. Pierwsza część analizy jest uzupełniona. W kontekście przedstawionego problemu studenci powinni zaplanować dalsze działania zgodnie z etapami zaznaczonymi w karcie zadania.

Omówienie:

Po zakończeniu pracy poszczególne grupy prezentują swoje propozycje, które są komentowane przez trenera i pozostałych uczestników warsztatu. Ponieważ poszczególne zespoły analizowały przypadek tego samego ucznia, istnieje możliwość porównania różnych prognoz i rozwiązań, a następnie wskazania najwłaściwszej ścieżki postępowania w określonym przypadku.

Ćwiczenie 10

Czas ćwiczenia: 20–30 minut.

Cele ćwiczenia:

Przygotowanie studentów do pracy z uczniem z rodziny dysfunkcyjnej; sformułowanie katalogu błędów wychowawczych, jakich powinien unikać nauczyciel w relacji z takim uczniem.

Potrzebne materiały: duże kartony, mazaki.

Przebieg ćwiczenia:

Część zajęć poświęconych tematyce pracy z dzieckiem z rodziny dysfunkcyjnej powinna być poświęcona na zwrócenie uwagi studentów na fakt, że chociaż uczniowie ci mogą wykazywać trudności wychowawcze takie same jak dzieci z normalnych rodzin, postępowanie nauczyciela w sytuacji wystąpienia tych trudności musi być zindywidualizowane. Metody skuteczne w przypadku ucznia po prostu niesubordinowanego mogą okazać się nieskuteczne w kontekście dziecka, którego problemy wynikają ze specyficznej sytuacji rodzinnej.

Trener dzieli grupę na trzy zespoły. Każdy zespół otrzymuje kartony i zestaw mazaków. Ich zadaniem jest sformułowanie około 7–10 największych błędów, jakie może popełnić nauczyciel w pracy z dzieckiem z rodziny dysfunkcyjnej. Swoje propozycje studenci powinni przedstawić w formie plakatu.

Omówienie:

Po zakończeniu prac wszystkie zespoły prezentują swoje plakaty, które następnie są omówione wspólnie przez trenera i pozostałych uczestników warsztatu. Efektem finalnym ćwiczenia powinno być wspólne sformuło-

wanie zestawu błędów wychowawczych, jakie może popełnić nauczyciel w pracy z uczniem z rodziny dysfunkcyjnej.

3.3. Uczeń dyslektyczny

W ramach tej części zajęć warsztatowych powinny zostać omówione następujące zagadnienia:

1. różne formy zaburzeń związanych z czytaniem i pisaniem oraz charakterystyczne dla nich objawy, występujące u uczniów w sytuacjach szkolnych – uczestnicy warsztatów, jako przyszli nauczyciele języków obcych oraz języka polskiego, powinni potrafić odróżniać pospolite błędy ortograficzne, występujące sporadycznie u wszystkich uczniów, od błędów typowych dla dzieci ze wskazaną dysfunkcją, którym towarzyszą charakterystyczne zachowania podczas lekcji;
2. zadania wychowawcy klasy, a także nauczycieli poszczególnych przedmiotów, dotyczące pracy z dzieckiem dotkniętym dysgrafią lub dysortografią – studenci powinni znać zasady planowania działań wspierających i kompensujących w przypadku dziecka podejrzanego o występowanie określonego typu dysfunkcji, jak również takiego, który posiada odpowiednie orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej;
3. dopuszczalne ułatwienia w zakresie przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów oraz wykonywania zadań szkolnych dla uczniów z orzeczeniami o dysleksji, dysgrafii i dysortografii.

W przypadku uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych (choć nie tylko) nauczyciel jest zobligowany do nawiązania kontaktu z rodzicami, aby rozpocząć wspólne działania w pracy z dzieckiem. Istotna jest zatem sama umiejętność nawiązywania i utrzymywania takiego kontaktu w celu zapewnienia możliwie pełnej koordynacji działań dydaktycznych szkoły oraz wychowawczych i opiekuńczych ze strony rodziców. Stąd przydatne może okazać się ćwiczenie dotyczące formułowania zaproszenia na rozmowę rodziców dziecka dyslektycznego.

Ćwiczenie 11

Czas ćwiczenia: 30 minut.

Cele ćwiczenia:

Kształtowanie umiejętności nawiązywania współpracy z rodzicami uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych w zakresie działań wychowawczych i opiekuńczych; próba sformułowania zaproszenia na rozmowę rodzica dziecka dyslektycznego.

Potrzebne materiały: kartki i długopisy dla uczestników.

Przebieg ćwiczenia:

Omawiając poszczególne zagadnienia związane z pracą z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, trener powinien zwrócić uwagę na konieczność i znaczenie angażowania w pracę z takim dzieckiem przede wszystkim jego rodziców czy opiekunów. Czasem jednak nauczyciel może napotkać opór rodzica stojącego w obronie dziecka, które w jego mniemaniu jest niesłusznie oskarżane o chorobę czy opóźnienia rozwojowe. Dlatego we wszelkich tego typu kontaktach z rodzicami konieczny jest takt i delikatność w postępowaniu ze strony nauczyciela.

W tym ćwiczeniu uczestnicy warsztatu będą pracować w zespołach dwuosobowych. Na pierwszym etapie pracy studenci wspólnie, w zespołach, przygotowują pisemne zaproszenie rodzica ucznia dyslektycznego na rozmowę. W zaproszeniu powinny znaleźć się informacje o przyczynie podjęcia kontaktu, celu rozmowy i tematyce, jaka będzie poruszana, a także o terminie i miejscu spotkania. Na kolejnym etapie studenci mogą zainscenizować przebieg takiej rozmowy – student odgrywający rolę nauczyciela powinien zasygnalizować rodzicowi problem, z jakim może borykać się jego dziecko, a następnie zaproponować podjęcie wspólnych działań. Student odgrywający rolę rodzica powinien utrudnić nauczycielowi nawiązanie takiej współpracy. Rezultatem rozmowy ma być zaplanowanie wspólnych działań ukierunkowanych na pomoc dziecku w problemie.

Omówienie:

Zarówno propozycje zaproszeń, jak i zainscenizowane scenki, powinny zostać omówione przez trenera i uczestników warsztatu. Wnioski z ćwiczenia powinny dotyczyć ogólnych zasad nawiązywania kontaktu z rodzicami ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych oraz przeprowadzania z nimi rozmów – jakich sformułowań i zachowań unikać, jak przygotować rozmowę, jak nią kierować.

Ćwiczenie 12

Czas ćwiczenia: 30 minut.

Cele ćwiczenia:

Kształcenie umiejętności planowania zindywidualizowanych działań dydaktycznych wobec ucznia dotkniętego dysleksją; motywowanie do pracy dziecka dotkniętego dysleksją.

Potrzebne materiały: kartki i długopisy dla uczestników.

Przebieg ćwiczenia:

Trener, po omówieniu zagadnień dotyczących pracy nauczyciela z uczniem dyslektycznym, zwraca uwagę studentów na to, że jedną z technik nauczania dziecka dotkniętego tą dysfunkcją jest proponowanie mu zadań o takim charakterze, aby nauka mogła przebiegać za pośrednictwem kilku kanałów sensorycznych (wzroku, słuchu, dotyku, węchu, smaku). Zadaniem studentów w tej części warsztatów będzie przygotowanie takiego ćwiczenia dla ucznia dyslektycznego.

Studenci powinni zostać podzieleni na trzy grupy. Każda z grup losuje temat lekcji (zakładamy, że będzie to lekcja języka obcego), np. spośród zaproponowanych poniżej:

1. „Życie codzienne w rodzinie amiszów”,
2. „Wakacyjna podróż i szok kulturowy”,
3. „Najważniejsze zabytki Europy”.

Następnym zadaniem zespołów jest zaplanowanie dla ucznia dyslektycznego trzech ćwiczeń, mieszczących się w zaproponowanej tematyce lekcji i realizujących założenie polisensoryczności. Pierwsze ćwiczenie ma polegać na zebraniu informacji, drugie na ich przetworzeniu, trzecie powinno dotyczyć ewaluacji efektów nauczania. Studenci muszą wskazać w opisie zadania charakter materiałów edukacyjnych, które zostaną zaproponowane uczniowi, narzędzia edukacyjne, które powinien on wykorzystywać, a także spodziewane rezultaty wykonania zadania.

Omówienie:

Po zakończeniu pracy poszczególne zespoły prezentują swoje pomysły, które mogą być komentowane przez pozostałych uczestników warsztatów oraz trenera. Szczególną uwagę powinno zwrócić się na różnorodność

środków dydaktycznych, zaproponowanych przez studentów do pracy z uczniem dyslektycznym, a także na obecność wśród nich narzędzi związanych z technologią informacyjno-komunikacyjną.

3.4. Uczeń z nadpobudliwością psychoruchową

W ramach tej części zajęć warsztatowych powinny zostać omówione następujące zagadnienia:

1. charakterystyka ADHD jako schorzenia o charakterze neurologicznym; najczęstsze objawy i konsekwencje (dla zdrowia, ale i funkcjonowania psychospołecznego dziecka, a potem osoby dorosłej); studenci powinni potrafić rozpoznać objawy w zachowaniu i reakcjach ucznia, mogące wskazywać na występowanie u niego tego problemu, powinni potrafić odróżnić symptomy charakterystyczne dla ADHD od zachowań typowych dla uczniów niesubordynowanych, niezdyscyplinowanych;
2. zasady postępowania z dzieckiem dotkniętym ADHD zarówno w organizacji jego pracy szkolnej, jak i życia domowego; zasady te sprzyjają przeciwdziałaniu negatywnym skutkom choroby – studenci powinni potrafić zorganizować współpracę z rodzicami dziecka borykającego się z ADHD w celu optymalnej koordynacji działań szkoły i domu rodzinnego we wspieraniu walki ze skutkami tego schorzenia;
3. specyfika pracy nauczyciela z uczniem dotkniętym nadpobudliwością psychoruchową – między innymi metody i techniki działań dydaktyczno-wychowawczych; studenci powinni potra-

fić odpowiednio zorganizować środowisko nauki i pracy ucznia z ADHD w szkole oraz zindywidualizować jego proces nauczania w kontekście charakterystycznych dla takich uczniów uwarunkowań i ograniczeń.

Ilustracją części teoretycznej tego bloku tematycznego mogą być zaproponowane poniżej ćwiczenia.

Ćwiczenie 13

Czas ćwiczenia: 20–30 minut.

Cele ćwiczenia:

Przygotowanie studentów do pracy z uczniem dotkniętym ADHD; kształcenie umiejętności opracowywania ankiet informacyjnych i przeprowadzania wywiadu na temat ucznia.

Potrzebne materiały: kartki i długopisy dla uczestników.

Przebieg ćwiczenia:

Trener, omawiając sposób pracy nauczyciela z uczniem cierpiącym na ADHD, powinien zwrócić szczególną uwagę na konieczność zebrania dokładnego wywiadu na temat zachowania takiego ucznia we wszystkich aspektach jego aktywności – nie tylko w szkole, ale przede wszystkim w domu, w środowisku rówieśniczym. Nauczyciel powinien znać zachowania typowe dla dziecka dotkniętego ADHD i na podstawie rozmów z rodzicami, przeprowadzonych wywiadów i ankiet, dokonywać wstępnej diagnozy, która będzie podstawą skierowania takiego ucznia do poradni psychologiczno-pedagogicznej. Dlatego w tym ćwiczeniu zadaniem studentów będzie stworzenie szkicu ankiety dla rodziców ucznia, który – zdaniem nauczyciela – może wykazywać symptomy ADHD. Pracując w pa-

rac, studenci starają się zaproponować 10 pytań do ankiety dotyczącej funkcjonowania ucznia w środowisku domowym i rówieśniczym. Pytania powinny być tak skonstruowane, aby na podstawie odpowiedzi na nie można było podjąć decyzję o skierowaniu (lub nie) dziecka do specjalisty.

Omówienie:

Po zakończeniu pracy studenci prezentują stworzone przez siebie ankiety.

Trener powinien omówić każdą z nich, biorąc pod uwagę kilka aspektów:

1. trafność informacji, pozyskanych dzięki pytaniom;
2. sposób sformułowania pytania (musi ono czasem odnosić się do sfery prywatnej funkcjonowania rodziny, ale nie może być inwazyjne);
3. redakcję i styl pytań (czy są one czytelne i jednoznaczne).

Na zakończenie serii spotkań dotyczących pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych trener może przeprowadzić z uczestnikami rozmowę podsumowującą wnioski i refleksje związane z tym blokiem tematycznym. Przykładowe pytania, którymi można moderować rozmowę ze studentami:

1. Jakich specyficznych kompetencji wymaga od nauczyciela praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych?
2. Z jakimi największymi trudnościami może spotkać się nauczyciel w pracy z takim uczniem?
3. Czy zaproponowane w trakcie warsztatów metody indywidualizowania działań dydaktycznych i wychowawczych wobec uczniów mogą być skuteczne w realiach polskiej szkoły?

**4. Stres
i wypalenie
zawodowe**

Ten blok tematyczny będzie poświęcony zagadnieniu wypalenia zawodowego i sposobom przeciwdziałania mu w pracy nauczyciela. Na wstępie trener powinien wytłumaczyć studentom, że świadomość istnienia tego zagrożenia w profesji nauczyciela pozwoli im na podejmowanie działań zapobiegających negatywnym skutkom stresu i przeciążenia emocjonalnego – nieodłącznym elementom pracy w szkole. Część teoretyczna powinna zostać uzupełniona przez trenera praktycznymi ćwiczeniami z zakresu popularnych metod relaksacji, uwalniania stresu i negatywnych emocji.

W czasie zajęć poświęconych tej tematyce trener powinien omówić ze studentami następujące zagadnienia:

1. czynniki charakterystyczne dla środowiska pracy w szkole, sprzyjające występowaniu syndromu wypalenia zawodowego wśród nauczycieli – studenci powinni rozumieć te uwarunkowania pracy nauczyciela, które są związane ze zwiększonym poziomem stresu w tym zawodzie i z dużym obciążeniem emocjonalnym, a także wskazywać zachowania i postawy samych nauczycieli, sprzyjające generowaniu sytuacji stresogennych;
2. definicja i symptomy wypalenia zawodowego: studenci powinni potrafić określić poszczególne etapy, w jakich przebiega wypalenie zawodowe, opisać objawy, jakie mogą świadczyć o występowaniu tego problemu – szczególnie chodzi tu o symptomy możliwe do zaobserwowania w pracy nauczyciela w szkole i jego relacjach z uczniami oraz kolegami/koleżankami z pracy;
3. metody przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu w pracy nauczyciela – studenci powinni rozumieć pochodzenie czynników sprzyjających wypaleniu zawodowemu i poprzez odpowiednie działania umieć minimalizować ich negatywny wpływ na własną

pracę, powinni także rozumieć znaczenie doskonalenia zawodowego i ustawicznego wspomaganie własnego rozwoju osobowościowego w celu walki z tym negatywnym zjawiskiem;

4. proste techniki relaksacji – studenci powinni znać i potrafić zastosować proste metody uwalniające od stresu i pozwalające na efektywny odpoczynek, możliwe do zastosowania także w godzinach pracy.

Ćwiczenie 14

Czas ćwiczenia: 15–20 minut.

Cele ćwiczenia:

Przygotowanie studentów do radzenia sobie ze stresem związanym z pracą w szkole; wskazanie najbardziej powszechnych sytuacji stresogennych w pracy nauczyciela i próba wypracowania sposobu zachowania się w takich okolicznościach.

Potrzebne materiały: tablica i mazaki.

Przebieg ćwiczenia:

Trener na początku zajęć proponuje studentom przeprowadzenie burzy mózgów na temat sytuacji, które mogą ich spotkać w czasie praktyk w szkole, a które mogą wywołać u nich duży stres. Studenci zgłaszają propozycje stresujących sytuacji w pracy nauczyciela, a trener zapisuje wszystkie pomysły na tablicy.

Na drugim etapie ćwiczenia należy omówić wszystkie zapisane na tablicy przykłady stresujących sytuacji pod kątem tego, w jaki sposób praktykant powinien zachować się w wymienionych sytuacjach (nie chodzi przy tym

o sposób postępowania, ale o metodę poradzenia sobie ze stresem i zapamiętania nad emocjami).

Omówienie:

Podsumowaniem ćwiczenia może być rozmowa ze studentami na temat ich wcześniejszych doświadczeń i zdobytych już umiejętności przeciwdziałania stresowi w codziennym życiu, na studiach, w pracy. Trener może zapytać studentów o to, czy ich dotychczasowa wiedza na temat walki ze stresem może być wykorzystana w przyszłej pracy w szkole.

Ćwiczenie 15

Czas ćwiczenia: 15 minut.

Cele ćwiczenia:

Poznanie i wykorzystanie prostych technik relaksacyjnych, możliwych do zastosowania w pracy nauczyciela; zaprezentowanie przykładowej techniki relaksacji polegającej na kontroli oddechu.

Potrzebne materiały: brak.

Przebieg ćwiczenia:

Trener wyjaśnia uczestnikom szkolenia, że poprzez proste ćwiczenia oddechowe, które mogą wykonywać nawet w czasie przerwy międzylekcyjnej, znajdując jedynie spokojne miejsce, gdzie nikt im nie będzie przeszkadzał, będą w stanie uwolnić nagromadzony stres i oczyścić umysł przed kolejną lekcją.

Trener demonstruje studentom prostą technikę. Prosi ich o przyjęcie wygodnej pozycji i zamknięcie oczu. Studenci powinni wybrać dwa słowa, na których będą się skupiać podczas ćwiczenia – jedno o zabarwieniu pozytywnym (będą je powtarzać w myślach przy wdechu) i jedno o za-

barwieniu negatywnym (powtarzanym przy wydechu). Słowo, na jakim koncentrujemy się przy wdechu, powinno dotyczyć emocji, wartości, które są pożądane, cenne, potrzebne w naszym życiu (spokój, harmonia, miłość, zdrowie). Koncentrując się na nich przy wdechu afirmujemy te wartości, przyswajamy je. Przy wydechu koncentrujemy się na słowie oznaczającym emocje, których chcemy się pozbyć (gniew, złość, napięcie, strach). Poprzez wydech oddalamy je od siebie, odrzucamy z naszego umysłu.

Relaksacja oddechowa powinna trwać kilka minut (3–4), następnie trener prosi studentów o otwarcie oczu i zakończenie ćwiczenia.

Omówienie:

Po zakończeniu zadania trener może zapytać studentów, czy zaprezentowana technika relaksacji oddechowej przyniosła spodziewany skutek. Czy poczuli po ćwiczeniu zmniejszenie napięcia nerwowego? Czy odczuli ogólne uspokojenie i wyciszenie? Czy ich zdaniem tego typu technika może sprawdzić się w pracy w szkole?

Ćwiczenie 16

Czas ćwiczenia: 15 minut.

Cele ćwiczenia:

Poznanie i wykorzystanie prostych technik relaksacyjnych, możliwych do zastosowania w pracy nauczyciela; zaprezentowanie wybranych technik relaksacji mięśniowej².

² Techniki inspirowane artykułem: Ginter V., *Ćwiczenia relaksacyjne*, http://www.profesor.pl/mat/na5/pokaz_material_tmp.php?plik=na5/na5_ginter_19-11-02_3.php&id_m=1469 [data dostępu: 10.03.2011].

Potrzebne materiały: brak.

Przebieg ćwiczenia:

Trener wyjaśnia uczestnikom, że oprócz technik wyciszających sposobem na pozbycie się negatywnych emocji mogą być techniki polegające na rozluźnieniu mięśni i uwolnieniu energii. Są one polecane szczególnie dla osób o żywszym usposobieniu i temperamencie. Dlatego w trakcie tego zadania prowadzący prosi studentów o wykonanie kilku prostych poleceń.

1. Każdy uczestnik warsztatów powinien samodzielnie wykonać sobie masaż twarzy. Należy rozmasować poszczególne partie twarzy: czoło, nos, policzki, brodę. W czasie masażu można robić „śmieszne” miny, angażować wszystkie mięśnie twarzy w ćwiczenie – marszczyć czoło, mrugać oczami, wydymać usta itd. Ćwiczenie – poza relaksem mięśniowym – pozwala na moment dystansu do samego siebie i na chwilę ogólnego rozluźnienia.
2. W kolejnym ćwiczeniu każdy student ma za zadanie stoczyć „walkę z własnym cieniem”. W tym celu członkowie grupy powinni znaleźć niewielką przestrzeń na sali warsztatowej, gdzie mogą bezpiecznie dla siebie i współuczestników wykonać ćwiczenie. Stając w pozycji bokserkiej, uczestnicy warsztatu powinni uwolnić nagromadzoną energię, boksując niewidzialnego przeciwnika. Jeśli chcą, mogą przy tym wydawać okrzyki.
3. Stając w postawie stabilnej, z nieco szerszej rozstawionymi nogami, studenci będą imitować drzewa targane przez wiatr. Bierąc głęboki wdech, każdy z nich unosi ramiona i porusza nimi i całym tułowiem, imitując ruch gałęzi drzewa na wietrze. Po

kilku sekundach studenci wypuszczają powietrze, opuszczając ramiona i tułów do pozycji skłonu.

Omówienie:

Po zakończeniu zadania trener może zapytać studentów, czy zaprezentowane techniki relaksacji mięśniowej przyniosły spodziewany skutek. Czy po ćwiczeniu poczuli zmniejszenie napięcia nerwowego? Czy odczuli odpływ negatywnych emocji? Czy ich zdaniem tego typu technika może sprawdzić się w pracy w szkole?

Podsumowując ten blok warsztatowy, trener może zapytać studentów o uwagi i refleksje na temat problematyki stresu i wypalenia zawodowego w profesji nauczyciela. Uczestnicy mogą zgłaszać własne pomysły dotyczące zapobiegania tym negatywnym zjawiskom, mogą też zaproponować inne niż wykorzystywane w czasie kursu techniki relaksacji.

**5. Konflikty w klasie
i sposoby ich
rozwiązywania**

Zajęcia poświęcone rozwiązywaniu konfliktów w klasie trener powinien rozplanować na dwa spotkania. Waga i przydatność tego zagadnienia w czasie praktyk w szkole, jak również umiejętności, które w czasie tego warsztatu zdobędą studenci, usprawiedliwiają przeznaczenie dłuższego czasu na omówienie tego bloku tematycznego. Zagadnienia, które powinny zostać poruszone przez trenera w czasie tych dwóch spotkań, dotyczą:

1. definicji pojęcia konfliktu oraz struktury sytuacji konfliktowej – studenci powinni rozumieć, że konflikt jest złożonym procesem, na który składają się określone czynniki i który przechodzi poszczególne fazy, powinni potrafić odnosić tę wiedzę do typowych sytuacji konfliktowych w szkole;
2. źródeł konfliktów pojawiających się w środowisku szkolnym z uwzględnieniem sytuacji konfliktowych występujących pomiędzy różnymi uczestnikami procesu oświatowego (uczniami, nauczycielami, dyrekcją oraz pośrednio – rodzicami uczniów) – studenci powinni znać czynniki sprzyjające pojawianiu się kontrowersji w relacjach pomiędzy wymienionymi osobami, umieć scharakteryzować przyczyny potencjalnych antagonizmów, występujących szczególnie pomiędzy nauczycielami i uczniami oraz w grupach uczniowskich;
3. strategii przyjmowanych wobec sytuacji konfliktowych – studenci powinni umieć scharakteryzować poszczególne strategie i uzasadnić skuteczność lub nieskuteczność ich stosowania przez nauczyciela, powinni też umieć wskazać największe błędy, jakie może popełnić nauczyciel w sytuacji pojawiającego się sporu z uczniem lub konfliktu zaistniałego w klasie czy w szkole pomiędzy uczniami;

4. diagnozy sytuacji konfliktowej w szkole – studenci powinni znać i umieć zastosować w praktyce (na podanym przykładzie) czynności nauczyciela związane z dokonywaniem analizy oraz diagnozy konfliktu pojawiającego się między uczniami oraz między nauczycielem i uczniem, powinni potrafić zaplanować działania nauczyciela dotyczące rozwiązania sytuacji konfliktowej w klasie;
5. metod rozwiązywania konfliktów zgodnie z klasyfikacją Christophera Moora – studenci powinni znać i potrafić odnieść do sytuacji typowych dla środowiska szkolnego najważniejsze metody rozwiązywania sytuacji konfliktowych, powinni też umieć wskazać wady i zalety poszczególnych metod w kontekście relacji szkolnych pomiędzy uczniami i nauczycielem, a także pomiędzy uczniami a szkołą jako instytucją;
6. zasad prowadzenia negocjacji pomiędzy nauczycielem i uczniem oraz mediacji konfliktów w grupie uczniowskiej – studenci powinni znać zasady prowadzenia skutecznych negocjacji oraz realizować je w praktyce na zaproponowanych przykładach, powinni umieć scharakteryzować postawę skutecznego mediatora oraz wdrażać ją w praktyce w symulowanych sytuacjach.

Teoretyczną część warsztatu trenerzy mogą poprowadzić metodą pogadanki ze studentami, możliwie często odnosząc się do ich doświadczeń związanych z sytuacjami konfliktowymi, z jakimi zetknęli się w czasie własnej edukacji czy w życiu prywatnym. Trener powinien zachęcić uczestników warsztatu do analizy strategii i postaw, jakie sami przyjmują w konfrontacji z innymi osobami, jak również refleksji na temat skuteczności tych strategii w ich przyszłej pracy w zawodzie nauczyciela.

Realizacji materiału odnoszącego się do tematyki bloku służyć mogą zaproponowane poniżej ćwiczenia praktyczne.

Ćwiczenie 17

Czas ćwiczenia: 20 minut.

Cel ćwiczenia:

Wskazanie pozytywnych i negatywnych konsekwencji sytuacji konfliktowych pojawiających się w klasie.

Potrzebne materiały: papier i długopisy dla uczestników, tablica i mazaki.

Przebieg ćwiczenia:

Trener dzieli grupę na dwa zespoły. Pierwszy zespół będzie analizował zagadnienie: *Konflikt pomiędzy uczniem i nauczycielem*, a drugi zespół temat: *Nauczyciel wobec konfliktu pomiędzy uczniami*. Celem obu grup jest wskazanie negatywnych konsekwencji wynikających z pojawienia się tego typu konfliktów, a następnie wskazanie pozytywnych skutków, jakie może przynieść skuteczne rozwiązanie tego typu sytuacji konfliktowej. Każda z grup zapisuje swoje wnioski na kartkach, a następnie prezentuje je na forum grupy. Aby zadanie było czytelne dla wszystkich uczestników, trener zapisuje na tablicy prezentowane przez poszczególne zespoły wnioski w formie tabeli:

Rodzaj sytuacji konfliktowej	Potencjalne zagrożenia	Potencjalne szanse
nauczyciel – uczeń		
uczeń – uczeń		

Omówienie:

Podsumowując ćwiczenie, trener powinien skłonić studentów do refleksji na temat konsekwencji płynących z ignorowania przez nauczyciela konfliktów pojawiających się w prowadzonej przez niego klasie, a także zachęcić ich do przyjmowania w sytuacjach konfliktowych takich postaw, które pozwolą na wyciągnięcie z nich korzyści wychowawczych.

Ćwiczenie 18

Czas ćwiczenia: około 30–45 minut.

Cel ćwiczenia:

Analiza skuteczności różnych metod rozwiązywania konfliktów w typowych sytuacjach szkolnych.

Potrzebne materiały: kartki i długopisy dla uczestników warsztatów, scenariusze sytuacji konfliktowych – załącznik 7.

Przebieg ćwiczenia:

Trener dzieli grupę na trzy zespoły. Każdy zespół otrzymuje inny scenariusz sytuacji konfliktowej, jaka może mieć miejsce w szkole. Zadaniem poszczególnych zespołów jest wskazanie możliwości rozwiązania konfliktów za pomocą różnych metod: nieformalnych dyskusji, negocjacji, arbitrażu, decyzji administracyjnej. W przypadku każdego zaproponowanego przez zespół rozwiązania konieczne jest opisanie jego zalet i potencjalnych zagrożeń. Zespoły powinny też wskazać ich zdaniem najlepsze i najgorsze metody, które może wybrać w analizowanej przez nich sytuacji nauczyciel.

Omówienie:

Po zakończeniu pracy wszystkie trzy zespoły powinny zaprezentować sytuację, którą analizowały, a także proponowane przez nich scenariusze

jej rozwiązania za pomocą różnych metod. Trener i pozostali uczestnicy grupy mogą podpowiadać własne pomysły i wypowiadać swoje opinie na temat skuteczności zaproponowanych rozwiązań.

Ćwiczenie 19

Czas ćwiczenia: około 30 minut.

Cel ćwiczenia:

Zapoznanie studentów z wybranymi strategiami negocjacyjnymi oraz wskazanie strategii skutecznych w negocjacjach pomiędzy nauczycielami i uczniami.

Potrzebne materiały: załącznik 8 – krótka charakterystyka wybranych strategii negocjacyjnych.

Przebieg ćwiczenia:

Trener omawia z uczestnikami zasady prowadzenia skutecznych negocjacji. Powinien przy tym zwrócić uwagę studentów na specyficzną cechę negocjacji pomiędzy nauczycielem i uczniem – wygraną nauczyciela w rozmowach z uczniem nie będzie przeforsowanie wszystkich swoich żądań (co równałoby się zwycięstwu np. w pertraktacjach biznesowych czy politycznych), ale zrealizowanie celów wychowawczych w odniesieniu do ucznia czy grupy uczniów. Dlatego też nie wszystkie strategie negocjacji, skutecznych w kontekście np. rozmów biznesowych, mogą mieć zastosowanie w realiach szkoły.

W tym ćwiczeniu studenci poznają najpopularniejsze strategie negocjacyjne, zapoznając się z ich streszczeniem zawartym w załączniku 8. Następnie studenci, podzieleni na trzy grupy, powinni odegrać scenkę negocjacji prowadzonych pomiędzy nauczycielem i uczniem. Jeden członek

zespołu wciela się w nauczyciela, jeden w ucznia, pozostali zostają obserwatorem.

Scenariusz konfliktu:

W czasie wycieczki klasowej uczniowie urządzili imprezę, podczas której pili alkohol i palili papierosy, jednak udało im się to ukryć przed nauczycielem. Jedynie Adam został przyłapany na gorącym uczynku, kiedy w nocy wymiotował w toalecie, całkowicie odurzony alkoholem. Pozostałym uczniom biorącym udział w imprezie nie da się nic udowodnić, bo Adam nie doniósł na kolegów. Dyrekcja szkoły ustaliła, że jeśli Adam nie wyda kolegów, zostanie indywidualnie ukarany obniżeniem oceny z zachowania i zawieszeniem w prawach ucznia na miesiąc. Adam uważa, że to bardzo niesprawiedliwa i surowa kara, skoro jest tak samo winien, jak reszta klasy. Wychowawca został upoważniony do rozwiązania sytuacji na forum klasy.

Stanowiska stron w negocjacjach:

Nauczyciel: musi utrzymać autorytet, chciałby, aby klasa dobrowolnie się przyznała i wspólnie ustaliła rodzaj konsekwencji, jakie poniesie; dyrekcja nałożyła na niego odpowiedzialność za wykonanie sankcji i rozwiązanie problemu w klasie, ale nauczyciel zdaje sobie sprawę, że karanie jednego ucznia nie przyniesie efektów wychowawczych.

Adam: nie chce ponosić konsekwencji indywidualnych, ale nie chce też wydać kolegów. Dąży do rozwiązania konfliktu w sposób, który nie odbije się na jego ocenach i średniej.

Studenci wcielający się w rolę nauczyciela i ucznia wybierają dowolną strategię spośród tych omówionych na zajęciach. Obserwatorzy analizują przebieg negocjacji – jakie reakcje u adwersarza wywołują poszczególne techniki i stosowane w negocjacjach argumenty?

Omówienie:

Po odegraniu scenek trener analizuje ich przebieg wspólnie z uczestnikami grupy. W przypadku każdej negocjacji powinno się omówić:

1. strategię wybrane do negocjacji – osoby odgrywające role nauczycieli i uczniów uzasadniają wybór poszczególnych technik,
2. skuteczność poszczególnych strategii – osoby pełniące funkcję obserwatorów wypowiadają się na temat reakcji, jakie wywoływały u adwersarzy poszczególne strategie, a także analizują pozytywne i wątpliwe argumenty używane w negocjacjach przez ich uczestników.

W podsumowaniu trener wspólnie z grupą powinien określić najsukuczniejsze i najmniej skuteczne (z wychowawczego punktu widzenia) strategie prowadzenia negocjacji pomiędzy nauczycielem a uczniem.

Ćwiczenie 20

Czas ćwiczenia: około 30 minut.

Cel ćwiczenia:

Symulacja procedury rozmów mediacyjnych, w których nauczyciel podejmuje się roli mediatora w sporze pomiędzy uczniami.

Potrzebne materiały: scenariusze symulacji – załącznik 9.

Przebieg ćwiczenia:

Trener wyjaśnia uczestnikom, że zadanie będzie polegało na symulacji rozmów mediacyjnych, jakie zorganizował nauczyciel (występując też w roli mediatora) dla pogodzenia dwóch zantagonizowanych uczennic w swojej klasie. Trener, drogą wskazania, losowania lub „na ochotnika”

wyłączenia spośród uczestników warsztatów osoby, które odegrają role w symulacji rozmów mediacyjnych. Podział ról będzie następujący:

1 osoba – nauczyciel-mediator,

1 osoba – Agata – uczestniczka konfliktu,

1 osoba – Dorota – uczestniczka konfliktu.

Trener prosi studentki odtwarzające role Agaty i Doroty o zapoznanie się ze scenariuszami symulacji – załącznik 9. Nie powinny one znać wersji scenariusza swojej oponentki.

Pozostałe osoby z grupy warsztatowej przyjmą w czasie ćwiczenia rolę obserwatorów – ich zadaniem będzie analizowanie sposobu postępowania w czasie rozmów mediatora: czy zachowuje on obiektywizm, czy jest bezstronny, czy moderuje emocjami uczestniczek rozmów, czy podpowiada sposoby osiągnięcia kompromisu, wreszcie – czy udało mu się doprowadzić do kompromisu zadowalającego obie strony sporu.

Omówienie:

Po zakończeniu symulacji przedmiotem rozmowy trenera i grupy powinno być omówienie sposobu działania mediatora w przeprowadzonym ćwiczeniu. Studenci powinni wypowiedzieć się na temat tego, jakie zachowania i techniki zastosowane przez mediatora odnosiły najlepszy skutek, a które jego posunięcia były ryzykowne. Na koniec trener powinien zapytać uczestników o ich ocenę skuteczności mediacji jako metody rozwiązywania konfliktów w szkole.

Na zakończenie serii spotkań dotyczących rozwiązywania sytuacji konfliktowych w szkole trener może przeprowadzić z uczestnikami rozmowę podsumowującą wnioski i refleksje związane z tym blokiem tema-

tycznym. Przykładowe pytania, jakimi może moderować rozmowę ze studentami:

1. Jakie kompetencje nauczyciela mogą być ich zdaniem przydatne w pełnieniu funkcji mediatora czy arbitra w sporach pomiędzy uczniami?
2. Jakiego rodzaju konflikty, mogące wystąpić w czasie ich pracy w szkole, wydają się im najtrudniejsze i dlaczego?
3. Czy warsztaty przygotowały ich do radzenia sobie w sytuacji konfliktu, który może pojawić się w ich relacjach z uczniami?

**6. Przeciwdziałanie
agresji i przemocy
w szkole**

Ostatni blok tematyczny warsztatów poświęcony jest problemowi agresji i przemocy w szkole oraz skutecznym sposobom przeciwdziałania im w codziennej praktyce nauczyciela i wychowawcy. Jego zasadniczym celem jest przygotowanie studentów do organizowania w szkole działań z zakresu profilaktyki przemocy oraz radzenia sobie w obliczu sytuacji stosowania agresji czy przemocy przez uczniów wobec swoich rówieśników, ale także przez uczniów wobec nauczycieli. W toku warsztatów poświęconych tej tematyce powinny zostać poruszone następujące zagadnienia:

1. agresja i przemoc – charakterystyka tych zjawisk w warunkach szkolnych; studenci powinni umieć scharakteryzować typowe dla środowiska szkolnego przejawy agresji instrumentalnej, agresji wrogiej, agresji w relacji i agresji biernej;
2. prześladowanie uczniów przez ich rówieśników – zjawiska bullyingu i cyber bullyingu; studenci powinni rozumieć wymienione pojęcia, potrafić wskazać typowe przejawy prześladowania ucznia przez rówieśników, charakteryzować zagrożenia wiążące się z wykorzystywaniem Internetu i telefonii komórkowej do uporczywego dręczenia lub szykanowania dzieci i młodzieży, powinni też rozumieć ryzyko wystąpienia tej formy agresji wobec nauczyciela;
3. fala szkolna i różne strategie walki z tym zjawiskiem; studenci powinni rozumieć genezę problemu fali szkolnej oraz charakteryzować zachowania agresywne typowe dla takiego rodzaju prześladowania; powinni też umieć planować działania, jakie może podjąć nauczyciel i szkoła w celu przeciwdziałania prześladowaniu uczniów młodszych przez starszych;

4. źródła zachowań agresywnych wśród uczniów; studenci powinni znać najważniejsze teorie dotyczące pochodzenia agresji w zachowaniach ludzkich i przenosić te teorie na grunt szkoły oraz warunków, w jakich funkcjonują uczniowie;
5. czynniki zwiększające ryzyko występowania zachowań agresywnych wśród uczniów – studenci powinni charakteryzować uwarunkowania natury biologicznej, środowiskowej, a także te związane z modelem funkcjonowania rodziny i partycypacją w grupie rówieśniczej; wszystkie te uwarunkowania mogą się przekładać na występowanie lub nasilenie zachowań agresywnych wśród uczniów;
6. działania nauczyciela wobec problemu przemocy w szkole – studenci powinni potrafić wskazać i opisać cele edukacji przeciwko przemocy, jakie nauczyciel jest zobowiązany realizować w swojej pracy wychowawczej; powinni też umieć zaplanować takie metody pracy z uczniami, które umożliwią im osiągnięcie tych celów, a także potrafić scharakteryzować profil ucznia, który najczęściej pada ofiarą przemocy, oraz takiego, który najczęściej odgrywa rolę agresora; powinni umieć diagnozować skalę i charakter problemu przemocy, jaki może wystąpić w ich klasie;
7. przygotowanie ucznia do radzenia sobie w obliczu przemocy, jaka spotyka go w szkole – studenci powinni znać strategie, jakie może przyjąć uczeń będący ofiarą przemocy w szkole; znać lub potrafić wyszukać instytucje, organizacje, które udzielają wsparcia i pomocy ofiarom przemocy w szkole; umieć zapla-

nować zajęcia przygotowujące uczniów do reagowania w obliczu zjawiska agresji;

8. reguły postępowania nauczyciela w obliczu sytuacji noszącej znamiona agresji uczniowskiej – studenci powinni zostać przygotowani do reagowania w sytuacji, w której staną się w szkole świadkami lub obiektem zachowania agresywnego ze strony ucznia; powinni też znać i potrafić zastosować w relacji z uczniem podstawowe zasady skutecznego przeciwstawienia się przemocy.

Realizacji wymienionych celów oraz ilustracji materiału teoretycznego wchodzącego w program bloku tematycznego mogą służyć zaproponowane poniżej ćwiczenia.

Ćwiczenie 21³

Czas ćwiczenia: około 15 minut.

Cel ćwiczenia:

Kształcenie umiejętności rozpoznawania swoich własnych i cudzych reakcji agresywnych.

Potrzebne materiały: brak.

Przebieg ćwiczenia:

Trener proponuje studentom rozluźniające ćwiczenie wstępne, w czasie którego będą mogli zastanowić się nad swoimi agresywnymi reakcjami i poznać zachowania typowe dla innych członków grupy.

³ Ćwiczenie inspirowane artykułem: A. Rajca, *Agresja i sposoby zapobiegania jej wśród dzieci i młodzieży. Gry i zabawy przeciwko agresji – na podstawie książki R. Portman*, <http://spdp.zssopole.pl/programy/metodyczne/rajcaagresja.pdf?phpMyAdmin=o0Ztr%2C1R5%2CLYH4R%2CozVByh1mxUe> [data dostępu: 16.04.2011].

Studenci stają w kole. Następnie kolejno wchodzi do środka okręgu i posługując się stwierdzeniem: „Kiedy jestem wściekła/y robię tak...”, demonstrują charakterystyczne dla siebie zachowanie w sytuacji, która wywołuje ich złość czy gniew. W kolejnej rundzie studenci wchodzi do okręgu i naśladują zachowanie zaprezentowane przez koleżankę/kolegę stojącą po prawej stronie, posługując się przy tym stwierdzeniem: „Kasia, kiedy jest wściekła, robi tak...”.

Omówienie:

Po dwóch rundach zabawy, kiedy wszyscy studenci zaprezentują swoje sposoby reakcji na gniew oraz próby naśladowania analogicznych reakcji kolegów, trener może zainicjować dyskusję na temat znaczenia świadomości swojej reakcji na gniew oraz umiejętności rozpoznawania takich zachowań w pracy nauczyciela. Przykładowe pytania:

1. Dlaczego świadomość dotycząca reakcji, szczególnie tych niewerbalnych, jest ważna w pracy nauczyciela?
2. W jaki sposób nauczyciel może wykorzystać wiedzę na temat sposobu reagowania na złość uczniów w swojej pracy z nimi?

Ćwiczenie 22

Czas ćwiczenia: ok. 20–30 minut.

Cele ćwiczenia:

Uwrażliwienie przyszłych nauczycieli na znaczenie diagnozy problemu przemocy w grupach uczniowskich, z którymi pracują; kształcenie umiejętności budowania ankiety dla uczniów, służącej określeniu skali zjawiska przemocy i agresji w grupie uczniowskiej.

Potrzebne materiały: kartki i długopisy dla uczestników warsztatów.

Przebieg ćwiczenia:

Trener, omawiając problem przemocy, której ofiarami bądź sprawcami mogą być w przyszłości uczniowie klasy wychowawczej uczestników warsztatów, zwraca uwagę na znaczenie wczesnego zdiagnozowania takiego problemu przez nauczyciela i precyzyjnego określenia charakteru negatywnego zjawiska związanego z przemocą szkolną, jakie może mieć miejsce w konkretnej grupie uczniowskiej. Jednym z narzędzi takiej diagnozy przeprowadzanej przez nauczyciela może być ankieta przygotowana dla uczniów. W tym ćwiczeniu zadaniem studentów będzie zaprojektowanie ankiety dotyczącej problemu przemocy w szkole.

Studenci pracują w dwuosobowych zespołach. Powinni przygotować 10 przykładowych pytań, jakie umieściliby w ankiecie przeznaczonej dla uczniów klasy, którą prowadzą. Powinni też określić warunki, w jakich przeprowadziliby podobne badanie (na lekcji, w domu, anonimowo, imiennie itd.).

Omówienie:

Po zakończeniu pracy ankiety powinny zostać przeanalizowane przez trenera i wszystkich uczestników warsztatów. Należy zwrócić uwagę na trafność pytań, ich precyzję. Należy też wspólnie sformułować zasady, które powinny dotyczyć sposobu przeprowadzenia takiej ankiety, tak aby zgromadzone dane były wiarygodne i wymierne.

Na zakończenie zadania studenci mogą się wymienić ankietami i wypełnić je na podstawie własnych doświadczeń szkolnych. Wyniki takiego zaimprovizowanego badania pozwolą zorientować się w doświadczeniach samych studentów, związanych z przemocą i agresją szkolną.

Ćwiczenie 23

Czas ćwiczenia: ok. 20–30 minut.

Cele ćwiczenia:

Przygotowanie przyszłych nauczycieli do przeciwdziałania problemowi agresji i prześladowania wśród uczniów; stworzenie kodeksu postępowania ucznia wobec przemocy w szkole.

Potrzebne materiały: duże kartony i mazaki dla uczestników warsztatów.

Przebieg ćwiczenia:

Trener wyjaśnia uczestnikom warsztatów, że jako nauczyciele i wychowawcy będą musieli przygotować swoich uczniów do właściwego zachowania się w obliczu przemocy, jaka może ich spotkać w szkole, a także do podejmowania aktywnych działań w celu przeciwdziałania agresji i obrony własnych interesów. Studenci, podzieleni na trzy zespoły, otrzymują kartony i mazaki. Ich zadaniem jest stworzenie kodeksu postępowania dziecka, które stało się ofiarą przemocy w szkole. Kodeks ten powinien zawierać praktyczne porady dotyczące zachowania się ucznia wobec atakujących i prześladowających go rówieśników, ścieżki postępowania, jakie może obrać, aby uniknąć agresji ze strony koleżanek i kolegów, kroki, jakie powinien podjąć, aby otrzymać pomoc i wsparcie ze strony dorosłych.

Omówienie:

Po zakończeniu pracy wszystkie plakaty przygotowane przez studentów powinny być zawieszane w widocznym miejscu. Grupa wspólnie z trenerem omawia kolejne propozycje, zastanawiając się nad skutecznymi sposobami obrony ucznia przed agresją i przemocą ze strony rówieśników w szkole.

Ćwiczenie 24

Czas ćwiczenia: ok. 15–20 minut.

Cel ćwiczenia:

Próba zaplanowania działań, które mogą przeciwdziałać zjawisku fali szkolnej.

Potrzebne materiały: tablica, mazaki.

Przebieg ćwiczenia:

Po omówieniu zagadnienia fali szkolnej trener powinien zwrócić uwagę studentów na znaczenie odpowiednio zaprojektowanych działań, zmierzających do zintegrowania nowych roczników w szkole ze starszymi w celu budowania więzi i sympatii pomiędzy uczniami wszystkich klas, co osłabia tendencje antagonistyczne i ogranicza agresję starszych uczniów wobec młodszych, motywowaną tradycją fali szkolnej. Następnie prowadzący może zaproponować studentom przeprowadzenie burzy mózgów, dotyczącej tego typu działań prowadzonych w szkole, które mogą przysłużyć się szybkiej i skutecznej integracji pierwszoklasistów z uczniami starszych klas. Propozycje zgłaszane przez studentów trener zapisuje na tablicy.

Omówienie:

Kiedy wszystkie pomysły zostaną zgłoszone i zapisane, trener powinien wspólnie z grupą omówić poszczególne propozycje działań i wskazać te, które są najbardziej realne i posiadają największy potencjał integrujący uczniów danej szkoły.

Na zakończenie spotkania trener może przeprowadzić z uczestnikami rozmowę podsumowującą wnioski i refleksje związane z blokiem

tematycznym dotyczącym przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole.

Przykładowe pytania, jakimi można moderować rozmowę ze studentami:

1. Z czego ich zdaniem wynika nasilanie się problemu agresji w zachowaniach uczniów w polskiej szkole?
2. Jaka jest ich opinia na temat wdrażanych w polskich szkołach programów przeciwdziałania przemocy?

Zakończenie

Zasadniczym celem niniejszych warsztatów jest przygotowanie studentów do skutecznego działania w typowych dla środowiska szkolnego sytuacjach, które mogą sprawiać trudność początkującemu nauczycielowi – w pierwszych relacjach z uczniami i koniecznością pozyskania ich uwagi, szacunku i zaufania, a także w pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, który może potrzebować ze strony nauczyciela nieco więcej zaangażowania oraz będzie wymagać od niego zastosowania nietypowych metod i środków edukacyjnych. Studenci powinni zostać przygotowani do radzenia sobie z permanentnym stresem, który jest charakterystyczny dla pracy w zawodzie nauczyciela, jak również do zapobiegania wystąpieniu u nich syndromu wypalenia zawodowego, którego konsekwencje są groźne nie tylko dla samego nauczyciela, ale także dla jego uczniów. Studenci powinni również umieć radzić sobie, tak w trakcie praktyk w szkołach, jak i w przyszłej pracy w placówkach oświatowych różnego typu, z rozwiązywaniem sytuacji konfliktowych, które mogą pojawić się w ich relacjach z uczniami oraz w relacjach pomiędzy samymi uczniami. Powinni być przygotowani także do prawidłowego i skutecznego reagowania w sytuacji konfliktu noszącego znamiona agresji, przemoicy czy prześladowania.

Realizacji tak sformułowanych celów mają służyć zadania i ćwiczenia praktyczne, przedstawione w materiałach dydaktycznych, które są uzupełnieniem teorii zawartej w materiałach szkoleniowych dla uczestników warsztatów. Zatem materiały szkoleniowe i dydaktyczne wyznaczają ramy programowe, w których powinni poruszać się trenerzy prowadzący warsztaty *Sytuacje trudne w pracy nauczyciela – jak sobie radzić*. Tak nakreślone ramy programowe kursu trenerzy mogą uzupełniać własnymi pomysłami i propozycjami metod, technik, narzędzi, które będą służyć

temu, by warsztaty odniosły zamierzony skutek. Cenne dla studentów będą wszystkie te propozycje, które przyczynią się do jak najlepszego przygotowania ich do odbycia praktyk zawodowych w szkołach oraz do przyszłej pracy w charakterze nauczyciela i wychowawcy.

Załączniki

Załącznik 1

homoseksualista/ka	kobieta	mężczyzna
homoseksualista/ka	kobieta	mężczyzna
osoba karana	kobieta	ekolog
osoba karana	kobieta	osoba niepełnosprawna
osoba starsza	blondynka	blondyn
osoba otyła	osoba starsza	osoba niepełnosprawna
blondynka	osoba otyła	osoba bardzo bogata

Załącznik 2

Scenariusz 1

Nauczyciel pracuje ze spokojną i zdyscyplinowaną klasą. Jednak w pewnym momencie do grupy dołącza nowy uczeń – niesubordynowany, przeszkadzający w lekcji i zachowujący się prowokacyjnie wobec nauczyciela. Pod jego wpływem inni uczniowie także zmieniają swoje zachowanie i stają się krnąbrni i niegrzeczni, choć podobne sytuacje nigdy wcześniej im się nie zdarzały.

Scenariusz 2

Pracujesz w gimnazjum znajdującym się niedaleko miejsca twojego zamieszkania. Do klasy, w której uczysz, należą młodzi chłopcy z sąsiedztwa. Często mijasz ich wieczorami i jesteś świadkiem, jak piją alkohol i palą papierosy. Zachowują się wtedy bardzo swobodnie, nawet pozdrawiają Cię, kiedy przechodzisz obok, ale nie wykazują żadnego zażenowania swoim zachowaniem. Zauważasz ostatnio, że także na przerwach wychodzą poza szkołę, żeby palić papierosy (wyczuwasz potem na lekcjach wyraźny zapach nikotyny).

Scenariusz 3

Uczysz pierwszą klasę liceum. Przeciętna, niesprawiająca problemów wychowawczych uczennica zachodzi w ciążę. Kiedy jej stan zaczyna być widoczny, staje się ona obiektem żartów i niewybrednych komentarzy ze strony rówieśników, także na lekcjach, które prowadzisz. Widzisz też, że dziewczyna jest zaczepiana na korytarzach i atakowana wulgarnymi uwagami.

Scenariusz 4

Sytuacja ma miejsce w czwartej klasie szkoły podstawowej. Jesteś nowym nauczycielem. Dzieci są bardzo przejęte Twoją osobą, przez co stają się nadaktywne – w czasie lekcji mają tysiąc pomysłów i wszystkimi dzielą się z Tobą na forum, na każde Twoje pytanie pada dziesięć odpowiedzi naraz, w klasie panuje chaos, mimo że dzieci nie mają złych intencji. Nie jesteś w stanie opanować zamieszania, jakie powstaje, nie realizujesz przez to programu.

Załącznik 3

Charakterystyki uczniów uzdolnionych do ćwiczenia 7

Uczeń 1 (piąta klasa szkoły podstawowej)

Twój uczeń nie osiąga wysokich wyników w nauce, jego oceny z większości przedmiotów to trójki. Jest typowym klasowym outsiderem – nie zawarł żadnych przyjaźni z rówieśnikami w szkole. Przerwy zwykle spędza samotnie, zawsze w tym czasie można go zobaczyć z książką, zatopionego w lekturze. Prowokuje to częste zaczepki ze strony kolegów, na które uczeń ten odpowiada agresją. Rozmowa z nauczycielem języka polskiego wskazuje, że dziecko to nie uzyskuje dobrych ocen z tego przedmiotu, bo zwykle wypowiada się nie na temat – wymyśla historie, dopowiada własne zakończenia, odbiega od tematu w rozbudowane dygresje. Jednak jego wypowiedzi sugerują duże odczytanie, używa trudnych jak na swój wiek słów, stosuje je ze zrozumieniem i we właściwym kontekście.

Uczeń 2 (druga klasa gimnazjum)

Uczeń od zawsze uchodził za wzorowego. Ze wszystkich przedmiotów osiąga oceny bardzo dobre. Także jego zachowanie w szkole nie budzi żadnych wątpliwości. Rozmowy z rodzicami wskazują na to, że jest to dziecko bardzo sumienne i systematyczne, dużo czasu poświęcające na naukę. Widząc, że także z Twojego przedmiotu osiąga bardzo dobre wyniki, starasz się go zachęcić do udziału w olimpiadzie. Uczeń radzi sobie z zadaniami, jakie dla niego przygotowujesz, ale nie potrafi wyjść poza

ramy programu nauczania, nie rozwiązuje zadań przekraczających poziom realizowany w szkole.

Uczeń 3 (szósta klasa szkoły podstawowej)

Uczennica wykazuje duże zdolności do nauki języka obcego. Doskonale zapamiętuje zasłyszane słowa, wręcz intuicyjnie konstruuje zdania w języku obcym. Ma bardzo dobry, niemal naturalny akcent (mimo że nigdy nie mieszkała za granicą). W wypowiedziach ustnych deklaruje rówieśników w klasie. Ma natomiast poważny problem z pracami pisemnymi. Popelnia bardzo dużo błędów w języku pisanym, nie czyta ze zrozumieniem tekstów, które słysząc zinterpretowałaby w sposób bezbłędny.

Załącznik 4

Karty pracy do ćwiczenia 7

Wstępna diagnoza ucznia	
Działania dydaktyczne podejmowane przez nauczyciela wobec ucznia	
Działania wychowawcze podejmowane przez nauczyciela wobec ucznia	

Organizowanie wsparcia dla ucznia (u kogo szukać pomocy?)	
Konsultacje specjalistyczne	

Załącznik 5

Arkusz obserwacji ucznia

Imię i nazwisko ucznia.....

Cel obserwacji:			
Sytuacja, w której będzie miała miejsce, obserwacja / czynności podjęte przez nauczyciela	Wskaźnik 1 (pożądane zachowanie / reakcja pod wpływem bodźca 1)	Wskaźnik 2 (pożądane zachowanie / reakcja pod wpływem bodźca 2)	Data obserwacji / opis zachowania dziecka

Załącznik 6

Opis i analiza przypadku ucznia z rodziny z problemem przemocy

1. Identyfikacja problemu (opisanie wydarzenia, które stało się przyczyną podjęcia działań przez nauczyciela).

Po objęciu wychowawstwa w pierwszej klasie liceum zauważyłam, że jeden z uczniów, Janek, negatywnie zachowaniem prezentuje się na tle klasy pod względem zachowania. Chłopiec jest zaniedbany, często wagaruje. Jest bardzo skryty, a na wszelkie próby wypymania go o źródło problemów reaguje gniewem. Już we wrześniu zdarzył się pierwszy incydent, który kazał mi zwrócić na tego ucznia szczególną uwagę. Na lekcji WF-u nauczyciel ogłosił, że raz w tygodniu uczniowie klasy zamiast lekcji na sali gimnastycznej wezmą udział w zajęciach na pływalni. Janek zareagował na tę informację gniewem, nieadekwatnym do sytuacji – zaczął w wulgarny sposób ubliżać nauczycielowi, odmawiając udziału w zajęciach na basenie. Jego agresywna postawa skłoniła mnie do rozmowy z rodzicami chłopca. Kontakt telefoniczny z jego ojcem nie przyniósł efektów – zostałam równie wulgarnie zbesztana za wtrącanie się w wychowanie syna. Rozmowa ta zasugerowała mi, że źródeł problemów chłopca należy szukać w jego sytuacji domowej.

2. Geneza i dynamika zjawiska (pogłębiony opis rozwoju sytuacji, potencjalne źródła problemu wskazane po rozmowach z rodzicami, pedagogiem, specjalistą w danej dziedzinie).

3. Znaczenie problemu (wpływ tej sytuacji i jej konsekwencje dla ucznia, klasy i środowiska, w jakim przebywa).

4. Prognoza (przewidywane konsekwencje zarówno podjęcia określonych działań, jak i rezygnacji z nich).

a. pozytywna

b. negatywna

5. Propozycje rozwiązania

c. cele

d. zadania

e. plan oddziaływań

6. Wdrażanie oddziaływań (czynności podjęte przez nauczyciela oraz ich konsekwencje).

7. Efekty oddziaływań (skutki działań nauczyciela – zarówno te zaplanowane, jak i niezaplanowane, analiza realizacji założonych celów).

Załącznik 7

Sytuacja 1

Do Twojej klasy w połowie roku szkolnego przypisano nowego ucznia, dziecko ukraińskich emigrantów zarobkowych. Od początku rzucało się w oczy, że jest to typ samotnika, raczej nieśmiałego „kujona”. Po kilku tygodniach stało się jasne, że chłopiec nie potrafi nawiązać zbyt wielu przyjaźni w klasie ani w szkole. Z czasem dało się dostrzec, że chłopiec jest wyraźnie wyizolowany z grupy rówieśniczej, co grosza – stał się obiektem prześladowania grupy chłopców z Twojej klasy. Szturchają go na przerwach, atakują obraźliwymi uwagami odnoszącymi się do jego narodowości i pochodzenia. Inni uczniowie w klasie z czasem zaczynają naśladować te zachowania. Co może zrobić nauczyciel?

Sytuacja 2

Na prowadzonych przez Ciebie lekcjach, bez konkretnej przyczyny (uświadamianej sobie przez nauczyciela) zaczyna dochodzić do drobnych, pozornie niewinnych incydentów z udziałem pewnej uczennicy. Zaczyna ona być krnąbrna w stosunku do Ciebie, pozwala sobie na niegrzeczne (ale nie agresywne) uwagi („Pan/pani uwzięła się na mnie”, „No bo dla pana/pani to zawsze jest moja wina”, „Pewnie, jak zawsze ja jestem najgorsza”). Dostrzegasz też, że kiedy jesteś odwrócony/a, uczennica ta przedrzeźnia Cię i wykonuje ośmieszające gesty pod Twoim adresem. Jednocześnie do otwartej konfrontacji nigdy między Wami nie doszło. Co może zrobić nauczyciel?

Sytuacja 3

W Twojej klasie istnieją dwie silnie wyodrębnione grupy: dziewcząt oraz chłopców. Kiedy jednak Asia i Marek, oboje należący do tych grup, zaczęli

ze sobą chodzić, a następnie zerwali w wyniku zdrady Marka (o czym wie cała szkoła), pomiędzy grupą dziewczyn i chłopców rozpoczęła się otwarta wojna. Początkowo jako nauczyciel nie ingerowałeś/eś w ten spór, bo dotyczył on prywatnego życia uczniów. Z czasem jednak konflikt ten zaczął dezorganizować pracę na lekcji (w czasie zajęć dochodzi do otwartych zaczepek i wyzwisk, dziewczęta i chłopcy odmawiają wspólnej pracy na lekcji, awanturują się o wyznaczanie im wspólnych zadań w ramach projektów itd.). Co może zrobić nauczyciel?

Załącznik 8

Wybrane strategie prowadzenia negocjacji

Wysoki pułap, mierz wysoko – polega na startowaniu do negocjacji z bardzo wygórowanymi żądaniami, które pozwalają na późniejsze ustępstwa, aż do poziomu realnych możliwości negocjatora.

Przepuszczanie zdechłych krów – negocjator pomija w rozmowach kwestie, które są dla niego wyjątkowo niewygodne lub w których nie może zgodzić się na ustępstwa.

Taktyka związanych rąk – negocjator niechęć do ustępstw motywuje zewnętrznymi ograniczeniami, sugeruje, że prywatnie jest skłonny do zrozumienia stanowiska oponenta, ale w negocjacjach ograniczają go odgórne polecenia, zarządzenia.

Zaangażowanie emocjonalne – negocjator wyraźnie manifestuje osobiste znaczenie, jakie ma dla niego przedmiot negocjacji, staje się przez to wiarygodny i „zmiękcza” stanowisko drugiej strony.

Spotkanie w połowie drogi – strony konfliktu deklarują swoje żądania, a następnie ustalają rozwiązanie stanowiące dokładnie środek na linii wzajemnych oczekiwań.

Taktyka salami – negocjator tak steruje rozmowami, aby uzyskać „za darmo” kilka nieznaczących ustępstw, które pozornie nie mają większej wartości, ale zsumowane oznaczają przyjęcie jego stanowiska.

Technika wyczekiwania – negocjator zachowuje postawę wycofaną, często milczy, dezorientuje adwersarza swoją pozorną biernością. W sprzyjającym momencie przechodzi do zadawania konkretnych pytań, które pozwalają mu przejąć kontrolę nad rozmowami.

Podrzucenie zdechłej ryby – wysuwanie żądania bardzo drażliwego dla oponenta, ale na którym nam naprawdę nie zależy. W późniejszej fazie rozmów rezygnacja z tego żądania będzie bardzo ważna dla drugiej strony, a dla nas bardzo łatwa.

Technika niskiej piłki – negocjator wysuwa propozycję bardzo atrakcyjną dla oponenta. Ten zapala się do pomysłu tak korzystnej oferty i skłonny jest do jej natychmiastowej akceptacji. Wtedy negocjator zaczyna wysuwać kolejne, mniejszej wagi oczekiwania wobec drugiej strony, która jest już bardziej skłonna do ustępstw, bo nastawiła się optymistycznie wobec całej propozycji.

Rosyjski front – negocjator stawia drugiej stronie dwie propozycje: złą i bardzo złą. Jeśli przewaga sił jest wystarczająca po stronie negocjatora, jego adwersarz najprawdopodobniej wybierze „mniejsze zło”.

Załącznik 9

Scenariusz symulacji – Agata

Dorota była Twoją najlepszą przyjaciółką, od początku gimnazjum byłyście nierozłączne – do czasu wiosennej imprezy z okazji Dnia Wagarowicza, która odbyła się w szkole. Na szkolnej dyskotecie Dorota, wiedząc, że od dawna kochasz Damiana, specjalnie kokietowała go i zapraszała do każdego tańca. Powiedziałaś jej, co sądzisz o takim zachowaniu, ale ona stwierdziła, że „prawdziwa miłość nie wybiera”. Zrozumiałabyś, gdyby rzeczywiście chodziło o prawdziwą sympatię, ale siostra Damiana, którą znasz, powiedziała Ci, że Dorota wmówiła Damianowi, że jesteś zajęta i od dawna spotykasz się z kolegą z klasy. Musiałaś się jakoś zemścić i umieściłaś w portalu Nasza Klasa zdjęcie Doroty, kiedy pijana po imprezie śpi na chodniku. Ktoś pokazał to zdjęcie jej wychowawczyni i Dorota miała rozmowę z dyrekcją, rodzicami i dostała skierowanie na konsultacje do psychologa. Wtedy ona zaczęła się mścić i opowiadać wszystkim, że jesteś fałszywa i zależy Ci tylko na podrywaniu chłopaków. Zniszczyło to Twoją pozycję w klasie, ludzie zaczęli się od Ciebie odsuwać.

Scenariusz symulacji – Dorota

Agata była Twoją najlepszą przyjaciółką, od początku gimnazjum byłyście nierozłączne. Niestety, poróżnił Was Damian. Wiedziałaś, że podoba się Agacie, chciałaś się do niego zbliżyć, żeby namówić go na spotkanie się z nią. Ale podczas wspólnych rozmów okazało się, że macie bardzo dużo wspólnego i że tak naprawdę jesteście bratnimi duszami. Oczywiście, kiedy Agata dowiedziała się o tym, postanowiła się zemścić. Umieściła w Internecie Twoje kompromitujące zdjęcia z imprezy, mimo że bawiliście się wtedy razem i mogłabyś w ten sam sposób ośmieszyć ją. Miałaś przez to poważne problemy w szkole – rozmowy z dyrekcją, ro-

dzicami, wizytę u psychologa. Nie chciałaś się mścić, chciałaś tylko sprawiedliwości. Zaczęłaś opowiadać o Agacie wyłącznie prawdę – że jest fałszywa i zależy jej tylko na romansach z chłopakami, że jest w stanie zdradzić najlepszą przyjaciółkę. Plotka szybko zaczęła żyć własnym życiem i o Agacie zaczęto mówić w szkole, że jest „łatwa”, że każdy chłopak w szkole może się pochwalić, że z nią był itp. Ale to już nie Twoja wina, Ty nie rozpuszczałaś tych plotek...

Bibliografia

1. Bijak E., *Syndrom wypalenia zawodowego u nauczycieli*, <http://sp2siewierz.netserwer.pl/publikacje/wypalenie.htm>
2. Błędowska M., *Autorytet – surowość w granicach taktu*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 7
3. Bleharczyk A., *O uwarunkowaniach autorytetu nauczyciela i potrzebie autorefleksji*, „Nowa Szkoła” 2005, nr 5
4. Czesławiak A., *Bullying i cyber bullying jako nowe formy zagrożenia bezpieczeństwa dziecka-ucznia*, www.skp2.sokp.pl/bullying.doc
5. Czubyty-Zasada A., *Uczeń nadpobudliwy psychoruchowo – ADHD*, http://www.profesor.pl/mat/pd5/pd5_a_czubyty_20060605.pdf
6. Domaszewicz Z., *Cyberbullying: Plaga internetowej przemocy*, <http://gospodarka.gazeta.pl/gospodarka/1,58480,3901940.html>
7. Drzewowski M., *Model przywództwa nauczyciela w komunikacji szkolnej* [w:] Nowak-Dziemianowicz M., Czerwiński K., Maliszewski W.J. (red.), *Komunikacja społeczna w edukacji: inspiracje, analizy, działania*, Toruń 2009
8. Dzierzgowska A., *Edukacja i płeć – ostatnie dwadzieścia lat* [w:] *Kobiety dla Polski, Polska dla kobiet. Dwadzieścia lat transformacji 1989–2009 (Raport Kongresu Kobiet Polskich 2009)*, Warszawa 2009
9. Dzierzgowska A., Rutkowska E., *Ślepa na płeć – edukacja równościowa po polsku – raport krytyczny*, Warszawa 2008
10. Gardner H., *Inteligencje wielorakie: teoria w praktyce*, Poznań 2002
11. Gawryś M., *Rozpoznawanie i rozwiązywanie konfliktów w klasie*, www.eduforum.pl/teksty/artykuly/Maria%20Gawrys-8.doc
12. Guerin S., Hennessy E., *Przemoc i prześladowanie w szkole. Skuteczne przeciwdziałanie agresji wśród młodzieży*, Gdańsk 2004
13. Karkowska M., *Przemoc w szkole*, Kraków 2000
14. Kaźmierczak M., *Mediacje jako sposób rozwiązywania konfliktów interpersonalnych* [w:] Zajączkowska I. (red.), *Rozwiązywanie konfliktów w szkole. Materiały pokonferencyjne*, Szczecin 2006
15. Kołaczek M., *Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, www.psp6radom.neostrada.pl/kolaczek1.doc
16. Krawczyński R., *Przemoc jako wyzwanie dla edukacji wszystkich szczebli* [w:] Czajkowska-Ziobrowska D., Zduniak A. (red.), *Edukacyjne zagrożenia i wyzwania młodego pokolenia*, Poznań 2009

17. Kruk R., *Autorytet wyzwalający – najlepszy*,
http://www.eid.edu.pl/archiwum/2005,103/grudzien,214/autorytet_wyzwalajacy_-_najlepszy,1871.html
18. Krysztofiak A., *Uczeń z ADHD*, www.psp5.eu/publikacje/adhd.doc
19. Kuszlewicz-Kłos M., Jarosławski P., *Mediacje w szkole. Założenia i cele działalności „Klubu młodego mediatora”*,
http://pedagogoszkolny.pl/articles.php?article_id=49
20. Kuzitowicz W., *Fala w szkołach. Zwalczać czy cywilizować?*,
http://www.gazeta.edu.pl/Fala_w_szkolach__Zwalczac_czy_cywilizowac_-95_341-0.html
21. Lewicka I., Olejniczak K., *Praca z uczniem zdolnym*,
http://www.wychowawca.pl/miesiecznik_nowy/2006/01-2006/06.htm
22. Lewis G., *Jak wychowywać utalentowane dziecko*, Poznań 1998
23. Lisowska E., Sawicka J., *Kobiety i gospodarka [w:] Kobiety dla Polski, Polska dla kobiet. Dwadzieścia lat transformacji 1989–2009 (Raport Kongresu Kobiet Polskich 2009)*, Warszawa 2009
24. Maslach Ch., *Wypalenie się: utrata troski o człowieka [w:] Zimbardo G., Ruch, psychologia i życie*, Zielona Góra, 1998.
25. Mika S., *Mądrość, a nie strach buduje autorytet*,
„Psychologia w Szkole” 2006, nr 1.
26. Moore Ch., *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2009.
27. Mrozińska A., Witek J., *Jak przeciwdziałać symptomom wypalenia zawodowego*, sszpitalne.edu.pl/pdf/wypzawodowe.doc
28. Seweryńska A.M., *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej. Przewodnik dla wychowawców i nauczycieli*, Warszawa 2004.
29. Palicka E., *Fala w szkole*, <http://www.ekspercioswiacie.pl/artykuly-szkola/art,98,fala-w-szkole.html>
30. Pełechacz B., *Jak sobie radzić z dyscypliną na lekcji – praktyczne porady*,
http://literka.pl/3/29858/jak_sobie_radzic_z_dyscyplina_na_lekcji_praktyczne_porady
31. Pepera P., Jajtner I., *Negocjacje, czyli jak przekonać adwersarza by dał nam to, czego pragniemy*,
<http://www.aegee.krakow.pl/www/media/files/negocjacje.pdf>
32. Pyżalski J., *Sila i uległość w utrzymaniu dyscypliny w klasie – czy istnieje alternatywa [w:] Śliwerski B. (red.), Pedagogika alternatywna. Postulaty, projekty i kontynuacje*, t. 2, Kraków 2007
33. Rajca A., *Agresja i sposoby zapobiegania jej wśród dzieci i młodzieży. Gry i zabawy przeciwko agresji – na podstawie książki R. Portman*,

- <http://spdp.zssopole.pl/programy/metodyczne/rajcaagresja.pdf?phpMyAdmin=o0Ztr%2C1R5%2CLYH4R%2CozVByh1mxUe>
34. Robertson J., *Jak zapewnić dyscyplinę, ład i uwagę w klasie*, Warszawa 1998
 35. *Równość i tolerancja w podręcznikach szkolnych*, „Biblioteczka Pełnomocnika Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn”, nr 1, Warszawa 2003
 36. Rybińska B., *Zrozumieć ucznia z ADHD*, www.ppp-p.sokp.pl/Zrozum_ucznia.doc
 37. Seferyńska A.M., op.cit.; Sztander W., *Dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym*, Warszawa 2000
 38. Skroś M., *Praca z uczniem zdolnym*, <http://www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=4338>
 39. Suszwedyk W., *Jak wspomagać ucznia z rodziny dysfunkcyjnej*, www.sp29.szkoły.lodz.pl/publ/Suszwedyk/Uczen.pdf
 40. Szóstak A., „*Dłużej tak nie mogę*”, czyli syndrom wypalenia zawodowego, www.kadry.nf.pl
 41. Wolińska J.M., *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*, Lublin 2000
 42. *Wybór imienia dla dziecka*, <http://www.znaczenieimion.org/najpopularniejsze-imiona-dla-dzieci/wybor-imienia-dla-dziecka/>
 43. Zajączkowska M.J., *Sposoby rozwiązywania konfliktów przez nauczycieli i uczniów w środowisku szkolnym* [w:] Zajączkowska I. (red.), *Rozwiązywanie konfliktów w szkole. Materiały pokonferencyjne*, Szczecin 2006
 44. Zajączkowska M.J., *Nauczyciel jako mediator w sporach uczniowskich*, <http://www.mjz.com.pl/art/Nauczyciel%20jako%20mediator%20w%20sporach%20uczniowskich.pdf>